

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЗАПОРІЗЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ**

**ФАКУЛЬТЕТ СОЦІАЛЬНОЇ ПЕДАГОГІКИ ТА ПСИХОЛОГІЇ
КАФЕДРА СОЦІАЛЬНОЇ ПЕДАГОГІКИ ТА СПЕЦІАЛЬНОЇ
ОСВІТИ**

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА

на тему:

**ФОРМУВАННЯ ІНТЕРНЕТ-БЕЗПЕЧНОЇ ПОВЕДІНКИ У ДІТЕЙ
ПІДЛІТКОВОГО ВІКУ**

Виконала: студентка 2 курсу, групи 8.2311-сп-з
спеціальності: 231 «Соціальна робота:
освітньо-професійної програми «Соціальна
педагогіка»

Федоришина Ірина Іванівна

Керівник: к. пед. наук, доцент

Гладиш М.О.

Рецензент:

Запоріжжя 2022 рік

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЗАПОРІЗЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ**

Факультет соціальної педагогіки та психології

Кафедра соціальної педагогіки та спеціальної освіти

Рівень вищої освіти магістерський

Спеціальність 231 «Соціальна робота»

Освітньо-професійна програма «Соціальна педагогіка»

ЗАТВЕРДЖУЮ

Завідувач кафедри _____

«____» _____ 20__ року

ЗАВДАННЯ

НА КВАЛІФІКАЦІЙНУ РОБОТУ СТУДЕНТЦІ

1. Тема роботи: «_____»
_____»

затверджена наказом ЗНУ від «_____» _____ 2022 р. № _____

2. Строк подання студентом роботи:

3. Вихідні дані до роботи:

4. Зміст розрахунково-пояснювальної записки (перелік питань, що належить розробити): _____

5. Перелік графічного матеріалу:

6. Консультанти розділів роботи

Розділ	Консультант	Дата, підпис	
		Завдання видав	Завдання прийняв
Вступ			
Розділ 1			
Розділ 2			
Висновки			
Додатки			

7. Дата видачі завдання:

КАЛЕНДАРНИЙ ПЛАН

№ п/п	Назва етапів кваліфікаційної роботи	Строк виконання етапів роботи	Примітка
1			
2			
3			
4			
5			
6			
7			
8			

Студент _____ **І.І. Федоришина**
Керівник роботи _____ **М.О. Гладиш**

Нормоконтроль пройдено

Нормоконтролер _____ **В.В. Апухтіна**

РЕФЕРАТ

Кваліфікаційна робота: 110 с., 67 джерел, 14 додатків.

Об'єкт дослідження: явище безпечної поведінки в дитини підліткового віку в просторі Інтернету.

Предмет дослідження: зміст, форми і методи формування Інтернет-поведінки підлітків.

Мета дослідження: теоретично обґрунтувати і експериментально перевірити програму формування інтернет-поведінки у підлітків та розробити рекомендації для батьків та педагогів.

Методи дослідження: теоретичний аналіз, синтез, систематизація, конкретизація, узагальнення джерел; емпіричні (проекування, моделювання, опис, анкетування та спостереження).

Теоретичне значення роботи полягає у комплексному підході до формування навиків безпечного користування Інтернетом, що поєднує в собі не лише інформування про загрози в Інтернеті та їх наслідки, а й передбачає формування навичок соціальної та цифрової компетенцій. А також проаналізувати закордонний та вітчизняний досвід.

Практичне значення роботи полягає у розробці проекту програми по формуванню усвідомленої безпечної поведінки підлітками в Інтернеті.

Галузь використання: загальноосвітні заклади навчання, навчально-виховні заклади, Служба у справах неповнолітніх, Ювенальна превенція, Бюро безоплатної правової допомоги.

ДІТИ ПІДЛІТКОВОГО ВІКУ, ІНТЕРНЕТ-БЕЗПЕЧНА ПОВЕДІНКА, МЕДІАБЕЗПЕКА, КІБЕРБЕЗПЕКА, ФОРМУВАННЯ ІНТЕРНЕТ-БЕЗПЕЧНОЇ ПОВЕДІНКИ, СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНА ДІЯЛЬНІСТЬ СОЦІАЛЬНОГО ПЕДАГОГА З ФОРМУВАННЯ ІНТЕРНЕТ-БЕЗПЕЧНОЇ ПОВЕДІНКИ.

SUMMARY

Fedoryshyna I. Formation of internet-safe behaviour in adolescent children.

The qualification work consists of an introduction, 2 sections, findings, a list of references (67 items, 4 of them in a foreign language), and 14 appendices on 31 pages.

Internet-safe behaviour of an adolescent is considered as a socio-pedagogical problem of our time. The study is aimed at studying the theoretical foundations of the social teacher's activity regarding socio-pedagogical educational and preventive activities for the formation of skills of safe behaviour on the Internet in adolescents.

The purpose of the study: to theoretically substantiate and experimentally test the program of formation of Internet behaviour in adolescents and to develop recommendations for parents and teachers.

In accordance with the purpose of the study, the following tasks are defined:

1. To reveal the essence and content of the concept of "Internet security".
2. To determine the age characteristics of adolescent children.
3. To reveal the content of the activities of a social teacher in the formation of safe behaviour of adolescents on the Internet.
4. Develop a program for the formation of safe Internet behaviour in adolescents and recommendations for social educators.

The object of study is the Internet-safe behaviour of a child of adolescence.

The subject of research: content, forms and methods of formation of Internet behaviour of adolescents.

The section 1 of the qualification work "Theoretical foundations of the formation of Internet safe behaviour" determines the features of the environmental approach in the formation of the personality; the requirements for the creation of the educational and developmental environment in school are defined; formation of

Internet safe behaviour is analyzed.

In the second section of the work “The content, forms and methods of shaping the Internet-safe behaviour of adolescents” the research of the initial level of Internet-safe behaviour in a teenager has been carried out, a program for the formation of safe behaviour of adolescents on the Internet has been provided, analysis of the results of the implementation of a program for the formation of safe Internet behaviour in adolescents has been carried out.

Keywords: internet-safe behaviour, adolescent, cyber threat, media literacy, social and pedagogical conditions.

ЗМІСТ

Вступ.....	8
Розділ 1. Теоретичні основи формування інтернет-безпечної поведінки.....	12
1.1. Сутність та зміст інтернет-безпеки.....	12
1.2. Особливості підліткового віку, які сприяють небезпечній поведінці.....	19
1.3. Діяльність соціального педагога у формуванні безпечної поведінки підлітків в Інтернеті.....	28
Розділ 2. Зміст, форми і методи формування інтернет-безпечної поведінки підлітків.....	36
2.1. Дослідження вихідного рівня інтернет-безпечної поведінки у підлітка...36	
2.2. Програма формування безпечної поведінки підлітків в Інтернеті.....	45
2.3. Рекомендації для соціальних педагогів, вчителів та батьків у роботі по формуванню в підлітка інтернет-безпечної поведінки.....	60
Висновки.....	74
Список використаних джерел.....	78
Додатки.....	86

ВСТУП

Інформація стає все більш важливим ресурсом, якому сприяє швидке поширення нових інформаційних технологій. Комп'ютеризація суспільного життя, зростання кількості користувачів цифрових технологій, поширення комп'ютерних мереж, зокрема Інтернет, різні програми – все це впливає на кожну дитину підліткового віку. У зв'язку з цим у підлітка виникають проблеми через те, що він дуже багато часу проводить за гаджетами та в Інтернеті. Окремою темою є соціальні мережі, які вже стали надзвичайно популярними у підлітковому середовищі.

За даними статистики у 2020 році 96% українських дітей у віці 10-17 років активні користувачі Інтернетом. Значна частина дітей (86%) мають власний телефон із виходом в Інтернет, і ще четверть використовують для виходу в Інтернет телефон члена сім'ї.

Наразі неможливо уявити здобувача освіти підліткового віку, який би не використовував ресурси Інтернету. Інтернет – це важливий чинник соціалізації сучасної дитини, взаємодія з яким неоднозначно впливає на її здоров'я та соціальне становлення.

З одного боку, діджиталізація посприяла появі величезних можливостей для підлітків у сфері спілкування, розваг, встановлення зв'язків, навчання, обміні інформацією та доступу до неї, а також висловлення власних думок і поглядів із будь-яких питань. Можливість отримати різноманітну інформацію, не встаючи із стільця, тепер є буденною справою. Діти завдяки Інтернету мають змогу швидко знайти потрібний контент для навчання, для власного дозвілля, особистісного розвитку, а також простір для спілкування. Варто звернути увагу на те, що одночасно більш широкий і легкий доступ до Інтернет-простору становить велику загрозу для безпеки дітей в цифровому середовищі, що потім трансформується і в реальне життя.

З іншого боку, інтернет-простір містить загрози, які можуть мати негативні наслідки для благополуччя самої дитини та її близьких. Діти стикаються з безліччю серйозних ризиків: питання недоторканності особистого життя, насильство між однолітками, жорстоке інтернет-шахрайство, злочини проти дітей (грумінг, сексуальні зловживання і сексуальна експлуатація, кібер-булінг).

Окрім того, що цифрове середовище містить інформацію агресивного і соціально-небезпечного змісту, яка негативно впливає на психіку і здоров'я підлітка, воно може провокувати інтернет-залежність. Через труднощі у соціалізації та відсутністю контролю або його слабкого прояву з боку батьків підліток значну частину свого часу проводить у віртуальному просторі, що сприяє появі інтернет-адикції.

За даними дослідження 34% дітей та підлітків проводять в інтернеті від 3 і до 5 годин щодня, 28% - 1-2 години щодня, 13% - від 5 до 7 годин, а 10,4% - понад 7 годин щодня. Таким чином у дітей може погіршитися зір, постава, можуть з'явитися розлади сну, а також велика вірогідність появи тривожності, дратівливості, агресії, соціальної дезадаптації. Так, статистичні данні говорять, що кількість розладів психіки та поведінки серед підлітків зросла на 2,84% за період 2010-2015 років. А загальний показник Інтернет-залежності серед опитаних підлітків такий: 81% респондентів мають помірну Інтернет-залежність, 10,6% – сильну і тільки 8,4% респондентів не відчують потреби в постійному користуванні всесвітньою мережею.

Світова освіта, а також концепція НУШ, серед пріоритетів здоров'я і безпеки поруч із фізичним і психологічним благополуччям ставить цифрову грамотність відповідно до Відповідно до «Рекомендацій Європейського Парламенту та Ради Європи щодо формування ключових компетентностей освіти впродовж життя» від 18 грудня 2006 року. Нова українська школа максимально враховує права дитини, її здібності, потреби та інтереси, на практиці реалізуючи принцип дитиноцентризму.

Професійна цікавість науковців до особистісних змін та особливостей,

що відбуваються в підлітковому віці досить значна та постійна. В нашій країні та за кордоном накопичено чимало досліджень підліткового віку. Розглянуто розвиток особистості у підлітковому віці в працях Г. Абрамової, Ю. Алексєєва, Л. І. Божович, М. Боришевського, І. Булах.

Проблеми формування безпечної поведінки дітей в Інтернеті досліджували ряд науковців. Різні аспекти забезпечення Інтернет-безпеки дітей розглядали зарубіжні науковці М. Берсон, Д. Будді, І. Василеску, М. Дрюе та ін. В українській науковій спільноті проблемою раціонального і безпечного використання Інтернету дітьми підліткового віку займаються Н. Бугайова, Н. Гущина, Т. Козак, С. Колесникова, А. Кочарян, О. Кузнецова, В. Оржеховська, М. Снітко, О. Черних та інші. Наукові дослідники О. Безпалько, І. Зверєва, І. Кон, А. Мудрик, А. Рижанова, С. Харченко розглядали особливості кібер-соціалізації. Різнобічним вивченням комп'ютерної та інтернет-залежної поведінки займалися Н. Бугайова, Д. Грінфілд, Дж. Грохот, Г. Пілягіна, О. Чабан, М. Шоттон, Л. Юр'єва, К. Янг.

Стрімкий розвиток цифрових технологій та інтернет-ресурсів, а також щоденна поява нових викликів, пов'язаних з використанням цих технологій, вимагають більш глибокого вивчення питань, пов'язаних із безпекою у Всесвітній мережі дітей підліткового віку. Саме соціальна значущість проблеми та її недостатнє вивчення і зумовили вибір теми нашого дослідження.

Об'єкт дослідження – інтернет-безпечна поведінка дитини підліткового віку.

Предмет дослідження: зміст, форми і методи формування інтернет-поведінки підлітків.

Мета дослідження: теоретично обґрунтувати і експериментально перевірити програму формування інтернет-поведінки у підлітків та розробити рекомендації для батьків та педагогів.

Для досягнення даної мети, нами були поставлені такі **завдання:**

1. Розкрити сутність та зміст поняття «інтернет-безпеки».
2. Розкрити вікові особливості дітей підліткового віку.
3. Розкрити зміст діяльності соціального педагога у формуванні безпечної поведінки підлітків в Інтернеті.
4. Розробити програму по формуванню безпечної інтернет-поведінки у підлітків та рекомендації для соціальних педагогів.

Для виконання поставлених завдань, ми будемо використовувати наступні методи:

- теоретичні – аналіз, систематизація, узагальнення – дозволять опрацювати наукові джерела, вивчити психодіагностичні матеріали, визначити сутність соціально-педагогічної діяльності соціального педагога у формуванні інтернет-безпечної поведінки у підлітків;

- емпіричні – анкетування, забезпечить визначення стану обізнаності підлітків про безпечну поведінку в інтернеті, з якими онлайн-ризиками діти зустрічаються в інтернет-просторі та яких наслідків можуть зазнати від них; порівняння, що дозволить нам на основі проведеного дослідження розробити рекомендації, щодо безпечної поведінки в Інтернеті; педагогічний експеримент – дозволить визначити особливості застосування програми по формуванню інтернет-безпечної поведінки у підлітків.

Теоретичне значення роботи полягає у комплексному підході до формування інтернет-безпечної поведінки дітей підліткового віку, що включає не лише інформування про наслідки такої поведінки, а й передбачає формування навичок соціальної та комп'ютерної компетенцій.

Практичне значення роботи полягає у розробці соціально-педагогічної програми з формування безпечної поведінки підлітків в Інтернеті.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ФОРМУВАННЯ ІНТЕРНЕТ-БЕЗПЕЧНОЇ ПОВЕДІНКИ

1.1. Сутність та зміст інтернет-безпеки

У ХІ столітті життя людини, особливо дітей, у зв'язку зі стрімким розвитком інформаційно-комунікаційних технологій все більше переходить у віртуальний простір і значну частину свого часу вони проводить в Інтернеті. Цей факт спонукає говорити про Інтернет-безпеку.

Говорячи про саме поняття Інтернет-безпеки, спираємося на визначення таких термінів як безпека, небезпека, загроза. Розуміння і тлумачення цих дефініцій у технічній, соціологічній та психолого-педагогічній сферах є різним, а також не має єдиного і чіткого визначення цих термінів. Тлумачення термінів є специфічним для різних областей життєдіяльності людини, де вони мають місце. Варто відзначити, що існують різні аспекти безпеки: національна, особиста, економічна, політична, соціальна, екологічна, інформаційна, військова, міжнародна, комп'ютерна, медіабезпека.

Поняття безпека тлумачні словники української мови розкривають як стан, коли кому-, чому-небудь ніщо не загрожує, тобто особі нічого і ніщо не загрожує, вона перебуває у захищеному середовищі. Термінологічний словник з соціальної роботи визначає безпеку (у сфері охорони праці) як стан захищеності від ризику зазнати шкоди [47].

Алексєенко Т. зупиняється на такому визначенні безпеки – це стан захищеності життєво-важливих інтересів особистості, суспільства від потенційно та реально існуючих загроз, або відсутність таких загроз; такий стан складної системи, при якому дія внутрішніх та зовнішніх факторів не призводить к погіршенню системи чи неможливості її функціонування та

розвитку [3].

Отже, поняття безпеки тлумачать як стан людини, котра знаходиться у захищеному середовищі, їй нічого не загрожує. А також коли повністю відсутні всі ризики, які можуть нанести шкоди.

Упорядники соціологічного словника зауважують, що безпека характеризується спроможністю протистояти соціальним загрозам – деструктуризації, дезінтеграції суспільства, розвалу предметного буття людини, її духовності, культури [47].

Певні аспекти безпеки розглядаються у сфері медіаосвіти/медіа грамотності. Так розглядається комп'ютерна безпека і медіа безпека. Комп'ютерна безпека – це сукупність проблем у галузі телекомунікацій та інформатики, пов'язаних з оцінкою і контролюванням ризиків, що виникають при користуванні комп'ютерами та комп'ютерними мережами і розглядуваних з точки зору конфіденційності, цілісності і доступності [29, 171].

Медіабезпека – це стан захищеності особистості від недостовірної чи небезпечної інформації, що спричиняє шкоду здоров'ю людини, її особистісному розвитку. Медіабезпека для особистості це тоді, коли щойно отримана інформація не спричиняє різких реакцій, які можуть зашкодити здоров'ю людини або якимось чином впливати на неї.

Питання інтернет-безпеки розглядається на державному рівні, але як складова інформаційної безпеки. Конституція України та Закон України «Про Концепцію Національної програми інформатизації» регламентують, що держава забезпечує інформаційну безпеку громадян і це є однією з основних її функцій. Варто згадати і Закон України «Про основні засади розвитку інформаційного суспільства в Україні на 2007-2015 роки» [25]. У ньому визначається сутність інформаційної безпеки. Це стан захищеності життєво важливих інтересів людини, суспільства і держави, при якому попереджається нанесення їм шкоди. Така шкода може бути спричинена неповнотою, невчасністю і невірогідністю інформації, що розповсюджується;

негативним інформаційним впливом; негативними наслідками застосування інформаційних технологій; несанкціонованим розповсюдженням, використанням і порушенням цілісності, конфіденційності і доступності інформації [25].

Закон України «Про основні засади забезпечення кібербезпеки України» визначає кібернетичну безпеку (кібербезпеку) – це стан захищеності життєво важливих інтересів людини і громадянина, суспільства та держави в кіберпросторі. І дає пояснення, що кібернетичний простір (кіберпростір) – це середовище, яке виникає в результаті функціонування на основі єдиних принципів і за загальними правилами інформаційних, телекомунікаційних та інформаційно-телекомунікаційних систем» [24].

Д. Столбов у своїй роботі, розглядаючи поняття безпеки в інформаційному аспекті, робить акцент на дефініціях «ризик» та «загроза». Міжнародний стандарт ISO/IEC 27000 загрозою визначає потенційну причину небажаного інциденту, що може нашкодити системі чи організації [53, 188]. У словнику з соціальної роботи ризиком вважається «комбінація ймовірності заподіяння шкоди і тяжкості цієї шкоди» [47]. Отже, ризик – міра небезпеки, яка характеризує вірогідність появи небезпеки і розмір пов'язаної з нею шкоди або вірогідність настання події з негативними наслідками як результат певних рішень або дій.

Інтернет-безпеку розглядають і в педагогічному аспекті такі дослідники як Л. Данильчук, О. Кузнєцова, О. Рогожина, О. Удалова, О. Черних, О. Швед та інші. Зазначені науковці розглядають інтернет-безпеку здобувача освіти як частину його інформаційної безпеки, поняття ризику і загрози не виокремлюються, а сприймається єдиним.

У своєму дослідженні О. Швед виділяє окремо інформаційну безпеку дітей середнього шкільного віку і окремо старшого віку. Розглядає безпеку в контексті юридичної педагогіки. «Інформаційна безпека дітей середнього шкільного віку в контексті юридичної педагогіки – це стан захищеності особистості й педагогічні умови її подальшої позитивної соціалізації в

інформаційному суспільстві, формування бажаної правової поведінки і превенції правопорушень, загроз життю і здоров'ю через навички розпізнавання й протидії інформаційним небезпекам» [57, 48].

Загроза інформаційній безпеці здобувачу освіти, на думку Л. Данильчук, є сукупністю умов і факторів, що становлять небезпеку життєво важливим інтересам учня в інформаційному просторі [22, 69]. Виходячи з такого розуміння, забезпечення інформаційної безпеки дитини визначається як сукупність дій щодо уникнення шкоди його фізичному і психологічному здоров'ю, що передбачає набуття дитиною знань про інформаційні загрози і формування у нього вміння помічати і нейтралізувати ризики інформаційного впливу. Таке вміння, на думку дослідниці, є імовірнісна міра безпеки, яка характеризує можливість нанесення збитків або завдання шкоди здобувачу освіти певною інформаційною загрозою.

Думки О. Черних щодо визначення загрози перегукуються з дефініціями Л. Данильчук., О. Черних визначає загрозу в інтернеті як імовірність завдання збитків, заподіяних здоров'ю людини та (або) її майну внаслідок користування інтернетом [59, 283].

Д. Столбов під інформаційною безпекою здобувача освіти в мережі Інтернет розуміє захищеність дитини від можливих небезпек при використанні інтернет-ресурсів, а ризики тлумачить як імовірність нанесення йому шкоди фізичному стану та психологічному здоров'ю. Також він зауважує, що ризиком може бути «ймовірність формування неправильних або неправдивих явлень про об'єкти і процеси навколишнього середовища; зміщення моральних цінностей учня» [53, 188].

На основі дослідження наукових джерел під безпекою в інтернеті здобувача освіти ми будемо розуміти як безпечний стан основних інтересів особистості стосовно реалізації її законних прав і свобод, що забезпечуватиме стабільність фізичного і психологічного здоров'я, моральної і духовної рівноваги, інтелектуального зростання, і це в свою чергу сприятиме розвитку вміння підвищувати рівень захисту від загроз в

Інтернеті. А загрозу розглядатимемо як можливість нанесення шкоди в реальному часі здобувачу освіти під час перебування ним в мережі Інтернет.

О. Черних, проаналізувавши дефініції інформаційної безпеки та загрози, виводить визначення безпечної поведінки в інтернеті – «сукупність дій особистості під час користування інтернетом, що сприяють задоволенню потреб і водночас запобігають можливості завдання збитків, заподіяних фізичному, психічному, соціальному благополуччю та (або) майну самої людини та інших людей» [53, 284].

Ряд науковців досліджували види загроз, з якими можуть зіштовхнутися здобувачі освіти в Інтернет-просторі.

Провівши значні ґрунтовні дослідження поведінки дітей в інтернеті в різних країнах, британські вчені С. Лівінгстон та Л. Хейден виявили, що можливості та ризики тісно пов'язані між собою. Вони наводять такий приклад: для дорослого може бути ризиком зустріч із незнайомою особою, а для дитини це бути можливістю для встановлення нових дружніх контактів [66]. Вчені класифікували за темами та режимами зв'язку, що надаються в Інтернеті. Вони за даними опитаних дітей виділили чотири групи ризиків в інтернеті:

1. Ризики, пов'язані із змістом медіа ресурсу (зміст насильницького або агресивного характеру; зміст, що пропагує наркотики; зміст, що містить інформацію про заподіяння собі шкоди; зміст, що викликає огиду або принижує почуття гідності).

2. Ризики, що пов'язані з контактами (загроза неприйняттого контакту зовсім; особи, що видають себе за інших; чужі особи, що отримують доступ до ваших особистих даних)

3. Ризики, пов'язані з поведінкою (булінг; прояв агресії; порушення приватності; секстинг; висловлювання, що шкодять репутації людини).

4. Інші особливі ризики (віруси; спам; азартні онлайн-ігри; нелегальне скачування інформації; інтернет-залежність) [66].

Інтернет-простір патрулює Управління боротьби з кіберзлочинністю

МВС України, здійснює попереджувальні заходи щодо правопорушень і протидії кримінальній діяльності, пов'язаних з використанням Інтернету. У своєму звіту 2021 року вони наголосили на найпоширеніших загрозах: фішингові сайти, кібератаки, онлайн-шахрайство.

Науковцями онлайн-порталу «Он-ляндія» було проведено дослідження щодо використання інтернет-ресурсів дітьми. Вони виділяють наступні загрози, які можуть чекати на дітей в інтернеті:

- Віруси.
- Нелегальні та шкідливі матеріали, що не відповідають віковим особливостям і негативно впливають на фізичне та психічне здоров'я дітей (небажаний контент).
- Контент для дорослих.
- Пропагування сексуального насилля над дітьми, жорсткої поведінки, шкідливих звичок тощо.
- Он-лайн-зваблення дітей.
- Кібер-хуліганство.
- Кібер-булінг.
- Кібер-грумінг.
- Грифери.
- Виманювання інформації про дитину та її сім'ю з метою подальшого пограбування, шантажу.
- Шпигунське програмне забезпечення.
- Фішинг.
- Фармінг.
- Он-лайн-хижаки.
- Створення у мережі профайлів для виявлення інтересів дитини.
- Спам.
- Миттєві повідомлення.
- Блоги, вікі.
- SMS-повідомлення.

- Торгівля людьми.
- Недостовірна інформація [15].

Проаналізувавши праці зарубіжних та вітчизняних науковців з теми загроз в Інтернеті, О. Черних за сферами благополуччя людини виділяє чотири групи загроз (Рис. 1). Підґрунтя класифікації є те, що дитина є в центрі дослідження і це сприятиме розбудові стратегій і програм для найкращого забезпечення її інтересів відповідно Конвенції ООН про права дитини.

Рисунок 1. – Види благополуччя.

1. Загрози фізичному благополуччю, пов'язані з використанням Інтернету: біль у шиї, спині; епілепсія, хронічний головний біль; запаморочення; порушення сну; зустріч з незнайомцями; заповідання собі шкоди, суїцид тощо)

2. Загрози психічному благополуччю, пов'язані з використанням Інтернету: розповсюдження особистих даних в Інтернеті, порушення конфіденційності та онлайн-недоторканості приватного життя; кіберагресія, кібербулінг, залякування, мова ворожнечі, тролінг; зміст порнографічного або сексуального характеру, секстинг, жорстокі та азартні ігри; приниження почуття гідності, порушення прав людини тощо.

3. Загрози соціальному благополуччю, пов'язані з використанням Інтернету: підвищена збудженість і депресивні стани; перешкода для виконання домашніх справ; зменшення часу спілкування в реальному світі;

кіберзалякування, залежність тощо.

4. Загрози матеріальному благополуччю, пов'язані з використанням Інтернету: реклама, спам, віруси; незаконні завантаження; кібератаки, кібертероризм; придбання товару низької якості; втрата коштів; пошкодження програмного забезпечення комп'ютера; піратство; інтернет-злочинність тощо.)

Розглянуті переліки загроз є неповними, тому що стрімкий розвиток інформаційно-комунікативних технологій не зупиняється, що в свою чергу висуватиме нові виклики перед користувачами Інтернету, особливо дітьми. Але вже виокремленні загрози потребують більш детального вивчення і розробки профілактичних технологій з формування інтернет-безпечної поведінки.

1.2. Особливості підліткового віку, які сприяють небезпечній поведінці

Підлітковий вік є важливим етапом в загальному розвитку людини як особистості. Особливість його полягає в тому, що він займає першу сходинку переходу від дитинства до зрілості, тобто займає проміжне положення.

У науковій літературі можна знайти різні точки зору щодо поняття підліткового віку (періоду) людини. Якщо розглядати погляди науковців в цілому на це поняття, то можна зауважити на тому, що акцент робиться на ідеї перелому, коли відбуваються раптові зміни в діяльності, розвитку, становленні особистості, які в свою чергу впливають на зміну світогляду, явлення і мислення, які є, безумовно, необхідними і важливими. З іншого боку - розуміється як психологічне відхилення – криза, яке несе страждання, пригніченість, тривожність, страх.

Дослідженнями підліткового віку займалася ціла плеяда науковців: М. Боришевський, Ш. Бюлер, Л.Виготський, Д. Елкінд, Д. Ельконін,

Е. Еріксон, А. Леонтьєв, Ж-Ж. Руссо, С. Холл, Е. Шпрангер, В. Штерн, З. Фрейд. Свій внесок зробили й українські вчені такі як М. Алексєєва, О. Карпенко, О. Киричук, Г. Костюк, В. Татенко, А. Фурман, С. Хорунжий, Н. Чепелєва та інші. Фундаментальною опорою нашого дослідження особливостей підліткового віку будуть надбання цих науковців.

С. Белякова і К Шовков, аналізуючи існуючі дослідження і публікації щодо підліткового віку, окреслили ключові критерії і показники характерні для цього періоду. «Більшість дослідників акцентують увагу на основні психологічні новоутворення даної вікової категорії: відкриття «Я», виникнення рефлексії, розвиток самосвідомості, побудова уявлень про власне майбутнє (мрійливість), потреба у спілкуванні, формування світогляду, опанування моральними нормами, формування основ самовизначення, прагнення до самостійності.» [8; 454].

В. Сухомлинський писав, що підлітковий вік – це друге народження особистості, оскільки «перший раз народжується жива істота, другий раз – громадянин, активна, мисляча, діюча особистість, яка бачить не тільки оточуючий світ, але й саму себе» [54, 16]. А американський психолог Філіпс Райс запропонував таке визначення: «Підлітковий період – це певний відрізок життя між дитинством та зрілістю» [64, 21].

Підлітковий вік – це період переходу від дитинства до юності. Зазвичай перехідний період продовжується 2-3 роки. Нижня межа – 11-12 років. Верхня – 13-16 років. Неоднозначність нижньої і верхньої межі визначається індивідуальними розходженнями в темпах розвитку дітей [8, 456].

Так як до цього часу в науковому світі немає єдиної згоди щодо термінологічного визначення підліткового періоду через те, що для кожної особистості цей період проходить неоднаково, за робоче визначення підліткового віку ми візьмемо тлумачення ООН. До підлітків вони відносять осіб віком з 10 до 19 років [4].

Це вік характеризується стрімкими фізіологічними, психологічними, соціальними змінами, які відбуваються з дитиною. Всі зміни, що

відбуваються на біологічному, інтелектуальному та емоційному сферах особистості підлітка породжують новий рівень його самосвідомості, потреби у самоствердженні.

В цей період починається перебудова організму дитини: прискореним фізичним розвитком і статевим дозріванням. В організмі виникають різкі зміни у зв'язку з діяльністю залоз внутрішньої секреції, зокрема статевих залоз. Інтенсифікується обмін речовин [16, 22].

Саме в цей період спостерігається особливо інтенсивне функціональне становлення. Протягом цього періоду відбувається значна перебудова в центральній нервовій системі, істотно змінюються нейрогормональні співвідношення, формуються нові коркоподібні зв'язки. Різко посилюється гормональна функція передньої долі гіпофізу, щитоподібної, статевих залоз. Практично завершується морфологічне диференціювання кісткової тканини. Інтенсивно наростає м'язова маса і сила. Істотні зміни простежуються в сецево-судинній системі. В окремих випадках, встановлено, що найбільший приріст маси, об'ємів і розмірів серця відбувається саме в період статевого дозрівання [12].

Порушення різної складності у діяльності організму і ще не відрегульована нова система його функціонування є основою загальної неврівноваженості, його роздратованості, вибуховості, різких змін настрою від бурхливої активності до млявості та апатії. Відбувається глибше занурення в себе, рівень конфліктності зростає щодо навчання, його обов'язків, вибору кола друзів. В цей період з'являються свої «герої» [4].

Н. Вербицька, М. Діденко, Ю. Ярмоленко додають такі характерні особливості пубертату:

- підвищена чутливість;
- страх глузувань;
- зниження самооцінки;
- може уповільнюватися мовлення;
- підвищується стомленість;

- з'являється сонливість чи дуже сильне збудження [16, 6].

На початковому етапі головним питанням постає незалежність та усвідомлення себе, зацікавленість власним тілом, однолітками, їхніх цінностей, вподобань, а також моделей поведінки. Значно менший інтерес, у порівнянні з дитинством, до світу дорослих. Підліток починає протиставляти особисті цінності до цінностей сім'ї.

В період пубертату починає розвиватися почуття дорослості. Підліток помічає значні зрушення у своєму фізичному та статевому розвитку, відчуваючи свої можливості виконувати суспільно значущі справи. Вже не асоціює себе з дитиною через це виникає специфічне ставлення до себе, відбувається заперечення належності до дітей, прагнення бути і вважатися дорослим. «Це новоутворення виражає нову життєву позицію підлітка щодо людей і світу, визначає зміст і специфічну спрямованість його соціальної активності, систему нових прагнень, переживань та афективних реакцій» [35, 367].

К. Варивода центральним і специфічним новоутворенням підліткового віку вважав почуття дорослості і дає наступне визначення: «Це суб'єктивне переживання підлітком своєї дорослості, готовності бути повноправним і рівноправним учасником групи, що виявляється у поглядах, оцінках, у стратегіях поведінки і у стосунках із однолітками і дорослими» [14, 19].

Відчуття уявлення у підлітка про себе як про людину, яка перетнула кордони дитинства, зумовлює переорієнтацію його з дитячих норм та правил, цінностей на дорослі. Для нього вже не будуть прийнятні правила, обмеження, послух, які є основою дітей, їх несамостійності, нерівних прав з дорослими.

Специфікою соціальної активності підлітка є велика сприйнятливність засвоєння цінностей, норм, способів поведінки, які притаманні світу дорослих. Він намагається задовольнити свою потребу в утвердженні позиції дорослої людини, але брак психічних можливостей перешкоджає досягненню цього. Щоб долучитися до діяльності дорослого підліток використовує

тактику наслідування.

Разом з тим підлітки усвідомлюють «штучність» власної дорослості, відчують невпевненість у своїй новій статусній позиції, потребують її визнання і підтвердження однолітками і дорослими. Тому форми виявлення «почуття дорослості» часто набувають яскраво виражений демонстративний характер [26, 43].

Отож, соціальна ситуація розвитку в підлітковому віці у зв'язку з дорослішанням характеризується такими ознаками: потенційність як розмаїття можливостей, що містяться в будь-яких обставинах дорослішання; інтенціональність як наявність у кожній ситуації мотиву соціального розвитку, як згорнуті смисли індивідуального дорослішання; онтологічність – незворотній характер вибору, розгляд кожної події, кожної зустрічі у фокусі дорослішання [12].

У своєму дослідженні С. Белякова відзначила думку А. Фурмана про те, що «судження, думки інших людей відіграють важливу роль у розвитку особистості підлітка. Оцінка найближчих людей, на основі якої починається формування самосвідомості, ось що має значення для підлітка. Особливо важливими на початкових стадіях формування самосвідомості є контакт із близькими людьми (мати, батько, дідусь, бабуся, брат, сестра), які визначають уявлення дитини про саму себе» [8, 456].

Поліщук В. привертає увагу на формування емпатійних почуттів дитини підліткового віку, які впливають на якісні зміни морального розвитку. «Це, насамперед, перегляд ціннісних уявлень, на основі яких формуються такі здібності: застосування до інших тих же критеріїв оцінки, що і до самого себе; використання фундаментальних критеріїв моральної поведінки як основи оцінювання себе й інших [39, 97].

Серед ознак, притаманних моральному розвитку підлітка, науковці визначають такі загальні ознаки:

- перегляд ціннісних уявлень, все більша їх деперсоніфікація (більшого значення набувають ціннісні уявлення про самого себе, а у зв'язку

із цим відбувається і дозрівання особистого «Я»);

- лібералізація ціннісних уявлень (розвивається своя ієрархія цінностей, які починають підкорятися процеси прийняття рішень та поведінки);

- перенесення функцій зразка батьків на референтну групу, ціннісні уявлення все більше починають відповідати культурній традиції суспільства;

- принцип моральних обов'язків (формується такі здатності – застосування до самого себе тих самих критеріїв оцінки, що й до інших, використання загальнолюдських принципів як основи моральної поведінки і оцінка на їх основі себе та інших, здатність враховувати потреби та інтереси інших людей такою ж мірою, як і особисті) [12, 101].

В підлітковому віці зазнає якісних змін емоційний стан дитини. В цей період яскраво проявляється емоційна нестабільність та суперечливість почуттів. Перепади настрою у в цьому періоді є нормою. Підлітки можуть почуватися щасливими, а через мить бути вже занепокоєними. Причинами цього можуть бути різні: зовнішній вигляд, коментар, сказаний однолітками, кількість лайків в соцмережах. Хоч підлітки й емоційні, але емоції вони проявляють рідше, ніж у дитячому віці. Зазвичай весь спектр емоцій переживають у собі. Ще однією особливістю емоційної сфери є те, що у підлітка можуть співіснувати діаметрально протилежні емоції та почуття. Він може одночасно може любити і ненавидіти когось, і ці почуття, дійсно будуть щирими.

Поряд із позитивними і негативними емоціями існує і стан «емоційного нуля» або по-іншому нудьга. Якщо підліток в такому стані швидко не зможе знайти захопливу справу для себе, то його нудьга підвищиться роздратуванням, злістю або тугою. Перебуваючи в такому стані, підліток вирушає на «пошук пригод», зазвичай, це може мати негативні наслідки як для неї самої, так і для оточуючих. Багато агресивних дій, які вражають своєю безглуздістю та бездумністю, відбувається саме під впливом нудьги [6].

Навчальна діяльність дитини в період пубертатну робить крутий «поворот» від спрямованості на світ до спрямованості на саму себе. «Центр життя» переноситься з навчальної діяльності у діяльність спілкування...» [10, 38].

Н. Токарева, А. Шамне, Н. Макаренко вважають провідною діяльністю у цей період є інтимно-особистісне спілкування з однолітками. Н. Токарева вважає, що саме в спілкуванні реалізується головна потреба цього періоду – пошук свого місця в суспільстві, бути «значимим» [54, 32] .

Інтимно-особистісне спілкування – один з видів спілкування, заснований на особистісній симпатії партнерів по відношенню один до одного, їхній взаємній зацікавленості у встановленні і підтримці довірчих відносин. Інтимно-особистісне спілкування припускає Я-Ти-контакт, високий ступінь довіри партнерові, взаємне глибоке саморозкриття [60, 76].

Саме в цей період життя підлітки замислюються, хто вони, до якої групи належать, як їх бачать оточуючі. Їм потрібне визнання, відчуття «Я свій, на своєму місці».

Як зауважує О. Шамич: «Нестримний потяг до спілкування, до колективу, до спільної діяльності з товаришами проявляється у шуканні нових друзів, щоб мати природний простір для зростання. Підлітковий вік розглядається, як особлива соціально-психологічна і демографічна група зі своїми установками та специфічними нормами поведінки, що в сукупності утворює особливу підліткову субкультуру. Відчуття належності до певної підліткової спільноти і певної її групи, яка часто відрізняється не лише інтересами і формами проведення дозвілля, але й одягом, мовою тощо, має суттєве значення для розвитку підлітка [62, 116].

Важливого значення у формуванні особистості підлітка набуває колектив та прагнення до самоствердження. Головними в спілкуванні підлітка є потреба бути прийнятим серед значимих людей та боязнь бути відкинутим [62, 117].

Підлітки більше часу починають проводити разом з друзями,

однокласниками; рідше супроводжують батьків на прогулянках, відпустках, культурні заходи. Пізніше лягають спати та все менше прагнуть залишатися вдома.

Так як провідна діяльність у підлітковому віці - інтимно-особистісне спілкування, тому підлітки найбільше підпадають під вплив цифрового середовища. Як зауважує С. Поветкіна і Д. Чижма: «Особливо у підлітковому віці, коли в організмі відбуваються гормональні зміни у пов'язані з статевим дозріванням, емоційний стан дуже різко змінюється, навіть від найменшого подразника. У цьому віці для підлітка дуже важлива думка однолітків, їхнє прийняття в «групу», тому вони постійно викладають фотографії, пишуть гучні пости, знімають ролики, щоб їх помітили та визнали. Самооцінка у цей час зазнає серйозних змін, оскільки підліток сприймає оцінку себе групою як об'єктивність» [37, 50]. Саме підлітки близько до серця сприймають всі небезпеки в кіберпросторі.

Такі дослідники як І. Зверева, І. Кон, Л. Мардахаєв, А. Мудрик, С. Харченко, О. Безпалько, А. Рижанова та ін., розглядаючи становлення підлітка у суспільстві, його соціалізації, ще в середині 2000-х років наголошують на важливій ролі Інтернету в цьому процесі. І з кожним роком значимість і присутність Всесвітньої мережі в житті дитини зростає [15].

Сучасний цифровий простір є продовженням реального життя підлітка, середовищем його звичної діяльності. Досить часто віртуальне життя витісняє реальне. Саме легкість доєднатися до мережі в будь-якого куточка земної кулі (вдома, у школі, у місцях відпочинку, у подорожі) та з будь-якого сучасного пристрою зв'язку зробили Всесвітню мережу невід'ємною частиною сучасного підлітка. Інтернет – незамінний помічник і порадник. Поряд з очевидними переваги Інтернет-простору та відповідних ресурсів для підлітка, у ньому підліток може натрапити на небезпеки, які мають невиражений характер, їхні наслідки непередбачувані та і не помітні у порівнянні з небезпеками в реальному просторі.

Ілюзія анонімності спонукає підлітка до відвертих і подекуди

неконтрольованих висловлювань під час спілкування в Інтернеті, розміщення особистої інформації, відомостей про родичів і друзів. А відчуття безкарності за власні вчинки та дії породжують у підлітка ілюзію всездозволеності та свободи під час спілкування в Інтернеті.

Віртуальний світ нагадує підліткові реальний. Його поведінка в кіберсередовищі подібна до поведінки в реальному житті. Діти спілкуються між собою, навчаються, виражають власні думки, свої емоції та переживання, розважаються, таким чином підліток у віртуальному просторі реалізує власні потреби у самореалізації, в особистісному зростанні, коханні, дружбі і, звісно, визнанні його важливості, здібностей і можливостей оточенням.

Підліток засвоює інформацію безпосередньо та некритично. У зв'язку з цим Інтернет-мережа впливає на формування його картини світу, розвиток свідомості і самосвідомості [15].

У працях відомих дослідників та науковців (О. Белинська, Дж. Брунер, О. Вакуленко, О. Войскунський, С. Кушнар'ов, К. Янг) виділяються різноманітні причини, які спонукають учнів підліткового віку користуватися Всесвітньою мережею Інтернет для спілкування [18,19].

До причин, які сприяють формуванню безпечної поведінки підлітків можна віднести:

- мобільність;
- можливість спілкування з друзями з усього світу;
- обмін пізнавальною інформацією;
- бажання анонімно отримати допомогу, моральну підтримку;
- створення підлітком нового позитивного образу «Я»;
- прагнення до самовдосконалення та самореалізації.

Серед причин, які можуть негативно впливати на формування поведінки підлітків, виділяють такі:

- невміння підлітка налагоджувати контакти з оточуючими, відсутність друзів;
- відсутність серйозних захоплень, інтересів та хобі, які не пов'язані з

Інтернет-спілкуванням;

- постійні стреси, які змушують підлітка відсторонюватися від реального світу та друзів;

- дезадаптація до реального життя тощо [17].

Отже, в сучасних умовах розвитку цифрових технологій, поширеного, безбар'єрного та необмеженого доступу до них Інтернет є продовженням реального життя сучасного підлітка. Всесвітня мережа відкриває перед підлітком широкі можливості для задоволення особистих потреб у спілкуванні, навчанні, відпочинку та розвагах. Діяльність підлітка в Інтернеті зумовлюються специфікою розвитку його соціально-психологічними та віковими особливостями.

1.3. Діяльність соціального педагога у формуванні безпечної поведінки підлітків в Інтернеті

В умовах стрімкого поширення інформаційного етапу розвитку сучасного суспільства посилюється вплив Інтернет-мереж на формування особистості у підлітка. У зазначеному контексті особливе занепокоєння викликає той факт, переважно, негативного спрямування такого впливу на підростаюче покоління, і, зокрема, дітей підліткового віку, у якої, на жаль, недостатньо сформованими є навички безпечної поведінки у віртуальному просторі. Наслідком цього є деформація світоглядних цінностей, ідеалів учнів, формування залежної поведінки, зростання агресивних проявів поведінки до себе і оточуючих, а також те, що через несформованість вищезазначених навичок підлітки стають об'єктами численних правопорушень як з боку дорослих, так із боку однолітків.

Це актуалізує необхідність набуття відповідних знань, умінь та удосконалення в цьому напрямі соціально-педагогічної діяльності соціального педагога, зокрема закладів загальної середньої освіти, через

розробку та реалізацію відповідних програм, а також ефективного застосування вже напрацьованих доробків для формування у здобувачів освіти навиків безпечного користувача Інтернетом.

Узагальнений аналіз наукових праць дозволяє визначити формування безпечної поведінки підлітків в Інтернеті як напрям соціального виховання із забезпечення сукупності певних дій дітей підліткового віку в мережі Інтернет, що характеризують обізнаність їх про ризики, небезпеки та правила поведінки у віртуальному просторі, вміннями зважено відреагувати в ризикових ситуаціях, а також контролювати особистий емоційний стан і відповідально ставитися до власної діяльності в Інтернет-просторі.

Із вищезазначеного випливає, що саме цей соціально-педагогічний напрямок роботи соціального педагога в закладі загальної середньої освіти має бути провідним.

Вихідним визначенням соціально-педагогічної діяльності для нашого дослідження візьмемо сформульоване авторським колективом Енциклопедії для спеціалістів соціальної сфери: це «різновид професійної діяльності, спрямованої на розвиток особистості, створення сприятливих для неї умов соціалізації та задоволення її соціокультурних потреб, що сприяють відновленню соціально схвалених моральних норм життєдіяльності» [26, 273].

Беручи до уваги негативні наслідки формування Інтернет-адикцій у здобувачів освіти та усвідомлюючи нагальну потребу в забезпеченні протидії негативному впливу на них Інтернет-мережі, науковці привертають увагу на необхідності підвищення ефективності соціально-педагогічної діяльності педагога. Цей напрям, що у свою чергу передбачає розробку бази (нормативно-правових, методичних основ): соціально-педагогічної діагностики, просвіти, профілактики та корекцій стану негативних впливів Інтернету. Саме комплексність соціально-педагогічної діяльності щодо негативного впливу та загроз Інтернет-мережі на підростаюче покоління зможе дати позитивні результати. І як результат сформованість у підлітків

навичок безпечної поведінки в Інтернет-просторі.

Вищезазначене підтверджується науковою думкою С. Харченка про те, що соціально-педагогічна діяльність з формування Інтернет-безпечної поведінки підлітка є «діяльність, втілену в сукупність знань, умінь і цінностей, що під час користування Інтернетом сприяють задоволенню потреб особистості й водночас запобігають за допомогою соціально-педагогічного процесу можливості заподіяння шкоди її фізичному, психічному, соціальному благополуччю» [50, 147].

Соціально-педагогічну діяльність соціального педагога з формування інтернет-безпечної поведінки у дітей підліткового віку можна визначити як цілеспрямована скоординована діяльність усіх учасників освітнього процесу, яка скерована на формування знань, умінь, навиків та цінностей, наявність яких під час перебування в Інтернеті сприяють задоволенню особистих потреб і запобігають можливості зазнати шкоди її благополуччю.

Можна визначити наступні особливості соціально-педагогічної діяльності соціального педагога з формування безпечної поведінки підлітків в Інтернеті:

- комплексна і систематична робота із залучення зовнішніх соціально-виховних державних і недержавних організацій та одновекторності впливів різних суб'єктів соціально-виховного процесу;
- готовності соціального педагога до роботи з формування безпечної поведінки учнів в Інтернеті;
- цілеспрямована і систематична робота з педагогами та батьками підлітків щодо формування педагогічної обізнаності та активності у питаннях формування безпечної поведінки їхніх дітей в Інтернет-просторі.

І варто також зауважити ефективність діяльності буде пропорційно залежати від її забезпечення, тобто має бути тісна взаємодія між всіма учасниками освітнього процесу, а також систематичність та послідовність.

На трикутник взаємодії вказує і О. Черних «соціально-педагогічна діяльність, спрямована на захист, допомогу й підтримку дитини у

формуванні компетенцій безпечної поведінки в Інтернеті через взаємодію як із самим підлітком, так і з педагогами (вихователями) й батьками або особами, які їх замінюють [60, 311-312].

Відповідно до листа Міністерства освіти і науки України «Про особливості діяльності практичних психологів (соціальних педагогів) загальноосвітніх навчальних закладів» від 02.08 2001 року, функціональні обов'язки соціального педагога окреслено так:

- сприяння формуванню гуманних відносин між вихованцями, учнями та педагогами;
- охороняти і захищати права та інтереси дітей;
- вивчати особливості особистості учнів, соціальної ситуації розвитку та умов життєдіяльності;
- виявляти інтереси та потреби, проблеми і труднощі дітей та підлітків;
- сприяти створенню атмосфери психологічного комфорту для учнів у навчальній та позанавчальній діяльності;
- організовувати та координувати різні види позанавчальної діяльності дітей і підлітків;
- здійснювати роботу з обдарованими дітьми із творчими здібностями;
- попереджати конфлікти в учнівських колективах;
- допомагати старшокласникам у їх професійному самовизначенні;
- орієнтувати учнів на здоровий спосіб життя;
- здійснювати профілактику правопорушень серед неповнолітніх, роботу з учнями «групи ризику»;
- виконувати посередницьку діяльність між вихованцями та адміністрацією, педагогами школи, батьками, різними соціальними інститутами;
- взаємодіяти з педагогами, психологами, батьками або опікунами учнів для надання допомоги учням;
- попереджати спроби суїциду серед неповнолітніх.

Через усі функціональні обов'язки червоною ниткою проходить вплив

стрімкого розвитку інформаційно-комунікативних технологій. Саме від уміння соціальним педагогом користуватися новими досягненнями суспільства і вміння реалізовувати у своїй діяльності набуті знання і навички допоможе у формуванні в підлітка безпечної поведінки в Інтернеті.

О. Олексин у своїй розробці програми визначила основні вимогами до соціального педагога у роботі по формуванню інтернет-безпечної поведінки підлітка:

- теоретичні знання з:
 - питання безпеки дітей в Інтернеті в Україні та світі,
 - проблеми Інтернет-залежності у підлітковому віці,
 - проблеми Кібер-булінгу у віртуальному світі,
 - основ інформаційної безпеки,
 - прав людини в Інтернеті.
- практичні навички:
 - роботи з підлітками,
 - власний досвід(позитивний, негативний) роботи в Інтернеті,
 - співпраці з фахівцями таких сфер діяльності як: кібербезпека, кіберполіція, правоохоронні органи, соціальні служби, психологи [41].

Значний розрив у рівні володіння й часі використання мережі Інтернет між дорослими і підлітками для соціального педагога не має бути під кліше «Ми були не такі й діти зараз не ті», а також визнання Інтернету важливою складовою соціалізації підлітка і вміння донести цю аксіому до педагогів та батьків. Це значно додасть сил та досконалості соціальному педагогові у можливості формування безпечної поведінки в Інтернеті у підлітків [60, 308].

Соціальний педагог має стати для підлітка не педагогом, який повчає, а людиною (старшим товаришем), якій він довірятиме, і у скрутній ситуацію дитина може звернутися з будь-якого питання за консультацією до нього.

Робота соціального педагога з формування безпечної поведінки підлітка в інтернеті ґрунтується на таких принципах:

- Принцип поваги прав людини он-лайн передбачає обізнаність

соціального педагога з новітніми змінами в міжнародному та національному законодавстві щодо зміцнення поняття прав людини в цифрову епоху й механізмів їх захисту.

- Принцип наукової обґрунтованості передбачає врахування на етапі планування діяльності результатів досліджень вітчизняних і зарубіжних учених щодо ефективності тих чи тих програм, поширення тих чи тих загроз, дієвих форм і методів.

- Принцип систематичної оцінки впроваджуваних програм з формування завдань, безпечної поведінки в Інтернеті передбачає змістовний аналіз мети, завдань, змісту, форм і методів, їхньої ефективності, відповідності потребам дітей і стану розвитку Інтернету.

- Принцип участі дітей у розробці та втіленні програм, що їх стосуються, може бути реалізований на всіх етапах технології.

- Принцип скоординованої взаємодії з батьками та педагогами передбачає соціально-педагогічну діяльність з підвищення обізнаності батьків і педагогів з питаннями загроз, механізмів захисту та можливостей Інтернету.

- Принцип позитивної атмосфери передбачає створення позитивного емоційного фону спілкування в такій роботі, надання стимулів, створення ситуацій успіху.

- Принцип доступності інформації передбачає подання матеріалу з урахуванням можливостей та особливостей сприйняття цільової групи.

- Принцип урахування того, що підліток може стати як жертвою, так і джерелом небезпеки для інших, використовуючи Інтернет [60, 311].

Варто наголосити на тому, що впроваджуючи принцип зосередження на можливостях, які надає Інтернет, а також позитивного його впливу на розвиток соціальний педагог має під час підготовки до заходів та їх проведення врахувати позитивний вплив певних видів діяльності в Інтернеті на підлітка. Іншими словами намагатися поставити себе на місце підлітка і подивитися його очима.

Таким чином, ефективними формами соціально-педагогічної роботи соціального педагога щодо формування безпечної поведінки підлітків в Інтернеті це можуть бути мобільні курси, пункти консультації, тематичні заходи, тематичні бесіди, загальношкільні акції, позакласні гуртки, кабінети Довіри; лекторії, дискусійні клуби, семінари, тематичні КВК, спеціалізовані служби (Пошта довіри, Телефон довіри) тощо.

Для досягнення поставленої мети можна використовувати наступні методи роботи: проєктивні методики, опитування (тестування, анкетування), індивідуальні та групові консультації, заняття з елементами тренінгу, тренінги тощо.

У роботі з батьками та педагогами по формуванню безпечної поведінки в Інтернеті у підлітка соціальний педагог теж має притримуватися певних принципів:

- принцип позитивної атмосфери, що передбачає створення позитивного емоційного фону спілкування, надання стимулів, створення ситуацій успіху;

- принцип врахування того, що підліток може стати як навмисно, так і випадково, як жертвою, так і джерелом небезпеки для інших, використовуючи Інтернет;

- принцип визнання Інтернету як значущого для підлітка фактору соціалізації [59, 62].

З батьками можна і доречно буде проводити загальні всеобучі, класні збори, тренінги, консультації. О. Черних додає до цього переліку ще поради, контактні телефони гарячих ліній для дітей та підлітків, сайти надання підтримки та допомоги, контактна інформація кіберполіції. Такі ж рекомендації надає і Практичне керівництво з Інтернет-безпеки [67]. Автори цього посібника також роблять акцент на тому, що важливим у формуванні інтернет-безпечної поведінки у підлітка є активне посередництво батьків. Активне посередництво передбачає застосування проблем, з якими зіштовхуються діти під час перебування в Інтернеті в якості можливостей для

навчання. Батьки можуть передати власний досвід підлітку: як поводитися в Інтернеті, правила спілкування он-лайн та захищати себе, перебуваючи в мережі [67].

Під час спілкування батьки і діти мають дотримуватися важливості відкритого спілкування стосовно їх щоденного користування Інтернетом та показувати власний приклад безпечного користувача Інтернетом. Такі догми більшість науковців зауважують у своїх роботах.

Соціальному педагогові варто пам'ятати про те, що батьки мають відмінний досвід користування Інтернетом, ніж діти, дорослі можуть почуватися невпевнено під час спілкування з дітьми щодо безпеки в Інтернеті. Завдання соціального педагога надати підтримку батькам. Коли фахівець, надаючи батькам інструменти для створення та підтримки довірливих відносин в родині, таким чином він допомагає своїм вихованцям у формуванні Інтернет-безпечної поведінки.

Отже, роль соціального педагога у формуванні безпечної поведінки в Інтернеті підлітками є важливою, відповідальною і вимагає бути в постійному ресурсі як теоретичному, так і практичному. Головним завданням в цій справі є налагодження гармонійного зв'язку та систематичної взаємодії між усіма учасниками освітнього процесу.

РОЗДІЛ 2

ЗМІСТ, ФОРМИ І МЕТОДИ ФОРМУВАННЯ ІНТЕРНЕТ-БЕЗПЕЧНОЇ ПОВЕДІНКИ ПІДЛІТКІВ

2.1. Дослідження вихідного рівня інтернет-безпечної поведінки підлітка.

Для проведення соціально-педагогічної діяльності по формуванню безпечної поведінки у підлітків соціальному педагогові з усіма учасниками освітнього процесу (дітьми, педагогами та батьками) необхідно на початку провести діагностичне дослідження.

Мета діагностики полягає у:

- визначенні рівня обізнаності підлітків навичок безпечного користування Інтернетом;
- умінні розпізнавати загрози в Інтернеті;
- визначенні схильностей до інтернет-залежностей;
- визначенні включеності батьків у життя їх дітей підліткового віку;
- визначенні педагогічної обізнаності у сфері цифрової комунікації.

Анкета щодо виявлення рівня безпечної поведінки підлітків в Інтернеті (див. Додаток А) О. Черних, запропонована нею у її навчально-методичному посібнику «Керівництво із соціально-педагогічного супроводу формування безпечної поведінки підлітків в Інтернеті», дозволяє визначити рівень сформованості інтернет-безпечної поведінки у підлітка: низький, середній чи високий. Анкета складається з 21 питання. На більшість питань респондент має вибрати одну або декілька відповідей, а невелика частина питань вимагає розкриття думки опитуваного. Респондент має 30-40 хвилин на її заповнення. Методика потребує якісного та кількісного опрацювання та значного часу на оброблення даних, так як анкета має блоковий характер, але питання перемішані між собою. Кожен блок питань має свою систему бального

оцінювання. Таким чином визначається рівень сформованості кожної компетентності. Ця діагностика визначає рівні сформованості наступних компетентностей підлітка під час перебування в Інтернеті:

- Розуміння застосування поняття прав людини в Інтернеті
- Електронна участь
- Збереження здоров'я під час роботи з цифровими пристроями
- Звернення по допомогу та захист.

За допомогою цієї методики соціальному педагогові буде простіше визначити пріоритетні напрямки діяльності по формуванню у підлітків безпечної поведінки у всесвітній мережі: чи то більше звернути увагу на права та обов'язки підлітка в Інтернеті і до кого в разі потреби звертатися по допомогу, чи то на здоров'язберігаючі технології, чи то на формування або укріпленні довірливих стосунків між батьками та дітьми.

О. Черних розробила п'ять анкет: «Анкета щодо безпечної поведінки в інтернеті», «Повага до прав людини он-лайн», «Участь он-лайн», «Збереження здоров'я під час користування цифровими пристроями та інтернетом» та «Звернення по допомогу» (див. Додаток Б), які базуються на попередній методиці. Ці анкети мають до шести питань, які передбачають одну або декілька відповідей, а також власної відповіді респондента. Соціальний педагог може їх використовувати в комплексі, а також окремо в залежності від мети: який саме аспект віртуального життя підлітка хоче дослідити. Оброблення анкет є швидким. Таким чином на заповнення анкет затрачується небагато часу: на кожну до п'яти хвилин.

І. Вознюк пропонує свою анкету «Рівень поведінки в Інтернеті» (див. Додаток В). Ця методика допомагає швидко визначити скільки часу підліток проводить в Інтернеті: зловживає чи ні перебуванням в мережі. Вона складається з семи питань-тверджень, кожне з них має 2 варіанти. Респондент має обрати одне твердження з двох запропонованих у питанні. Варіант відповіді А оцінюється в один бал, а варіант Б – 0 балів.

Від 0 до 3 балів - не зловживає Інтернетом. Від 3 до 5 балів – звичайний

користувач, але інколи забагато часу проводити в Інтернеті. Від 6 і вище він занадто багато часу проводить в Інтернеті.

Варта уваги методика О. Олексин на визначення затраченого часу в Інтернеті. Вона пропонує підліткам заповнити впродовж тижня заповнювати відповідні графи, скільки часу вони затрачають на певний вид діяльності:

- навчання,
- перегляд фільмів,
- слухання музики,
- ігри,
- спілкування в соціальних мережах,
- Інший вид роботи.

До перелічених видів роботи можна додати ще такі:

- перегляд інтернет-сторінок,
- перегляд новинних стрічок,
- ведення прямих ефірів,
- записування сторіз,
- викладання фото (див. Додаток Г).

Ця методика вимагає від підлітка щоденного заповнення таблиці. Дитина має розуміти важливість заповнення її. Саме від систематичності та правдивості відповідей залежатиме достовірний результат.

Ми вважаємо, щоб підліток систематично заповнював таблицю, можна її розмістити у віртуальному просторі, наприклад на гул-таблиці або документі і кожного дня надсилати у інтернет-спільноту опитуваних. Таким чином буде кожен день нагадування про необхідність заповнення таблиці. Щоденне заповнення таблиці вимагатиме від учня до 10 хвилин його часу.

Ця методика дасть змогу побачити динаміку затрачення часу на певний вид діяльності підлітка в Інтернеті, прослідкувати наявність або схильність до інтернет-залежності.

Методика «Незакінчені речення», розроблена А. Жичкіною та Є. Щепіліною, спрямована на виявлення суб'єктивного ставлення

респондентів до Інтернету (див. Додаток Д). Дана методика добре підходить для дослідження суб'єктивного ставлення підлітків до Інтернету і має такі переваги:

1. Невелика кількість питань, що не призводить до втомлюваності під час процедури проведення діагностування, економить час, процес проведення займає всього до 10 хвилин.

2. Шкала методики дає можливість виявити:

- сприймання Інтернету в цілому,
- сприймання людей в інтернеті,
- особливо важливо, сприймання власного Я в інтернеті.

Методика включає 33 незавершених речення, які поділяються на 6 груп, що характеризують в тій чи іншій мірі відношення респондента до Інтернету в цілому (за шкалами «сприймання часу» та «сприймання простору»), до інформації в інтернеті, до людей в інтернеті, до власного «Я» в інтернеті, до негативних і позитивних властивостей інтернету.

До діагностичного інструментарію на визначення ступеню сформованості інтернет-безпечної поведінки підлітка особливо варто звернути і на таке явище як інтернет-залежність. В цьому допоможе методика діагностики ступеню залежності від інтернету Кімберлі Янг.

Тест Кімберлі Янг на Інтернет-залежність – тестова методика, яка була розроблена і апробована в 1994 році доктором Кімберлі Янг (Kimberley S. Young), професором психології Пітсбургського університету в Бретфорді. Це інструмент самодіагностики патологічної пристрасті до Інтернету (незалежно від форми цієї пристрасті).

Методика складається 16 запитань до яких запропоновані 6 варіантів відповідей. За кожну з відповідей начисляються бали (ніколи – 1 бал; рідко – 2 бали; іноді – 3 бали; зазвичай – 4 бали; часто – 5 балів; завжди – 6 балів).

Інтерпретація результатів проводиться так:

Менше 20 балів: «У тебе немає інтернет-залежності».

- 20-49 балів: «Ти багато часу проводиш в інтернеті і ти в силах себе

контролювати».

- 50-79 балів: «У тебе середня інтернет-залежність. Інтернет робить вплив на твоє життя і є причиною деяких проблем».

- Більше 80 балів: «У тебе сильна інтернет-залежність. інтернет є причиною багатьох проблем у твоєму житті».

Існує опитувальник «Інтернет-залежності» за Кімберлі Янгом в адаптації В.О. Лоскутової (Додаток Ж). Вона використала його в дисертаційному дослідженні у 2004 році. Було проаналізовано 3500 анкет (тестів на Інтернет-залежність). Результати показали, що скринінгове обстеження з використанням тесту Кімберлі Янг має профілактичну дію відносно розвитку Інтернет-залежності, а також частково вносить елемент психокорекції серед осіб з прикордонним кількістю балів і серед Інтернет-залежних.

Методика включає в себе 40 питань. Затратити час на заповнення опитуваний має до 1 години. На кожне питання респондент має відповісти наступне і отримати відповідний бал за відповідь:

- ніколи або дуже рідко (1 бал).
- іноді (2 бали).
- регулярно (3 бали).
- часто (4 бали).
- завжди (5 балів).

Далі підраховуємо кількість отриманих балів і ознайомлюємося з результатами:

-20-49 балів – Ви впевнений користувач Інтернету. Можете подорожувати по мережі скільки завгодно довго, тому що вмієте контролювати себе.

- 50-79 балів – у Вас деякі проблеми, пов'язані з надмірним захопленням Інтернетом. Якщо Ви не звернете на них увагу зараз, надалі вони можуть заповнити всю Ваше життя.

- 80-100 балів – використання Інтернету викликає значні проблеми у

Вашому житті. Потрібна допомога фахівця.

Щоб визначити інтернет-залежність у підлітка в комплексі варто провести опитування батьків. За методикою В. Зав'ялової «Опитувальник виявлення схильності до залежної поведінки» (див. Додаток К). Вона має 9 питань. Отже, багато часу в батьків не забере. Опитувані мають відповісти на питання «Так» або «Ні».

А підрахунок проводиться за такою схемою:

- Відповідь «так» на запитання № 1, 2, 3, 4 – по 5 балів.
- Відповідь «так» на запитання № 6, 8 – по 10 балів.
- Відповідь «так» на запитання № 5, 7, 9 – по 15 балів.

Якщо в результаті набрано:

- 0-15 балів – підліток не входить до групи ризику.
- 15-30 балів – середня ймовірність схильності, потрібна підвищена увага.

- Понад 30 балів – підліток знаходиться в групі ризику і схильний до залежного поведінки.

С. Кулаков пропонує також методику для батьків щодо взаємостосунків їх дитини та Інтернету «Тест на виявлення інтернет-залежності дітей» (див. Додаток Л). Опитувальник складається з 20 питань. Оцінити кожне питання потрібно за п'ятибальною шкалою: 1 – дуже рідко, 2 – іноді, 3 – часто, 4 – дуже часто, 5 – завжди.

Потім потрібно підрахувати бали і ознайомитися з результатами:

- Якщо сума балів 50–79, батькам потрібно усвідомлювати серйозний вплив інтернету на життя дитини та всієї родини.

- Якщо сума балів 80 і вище, у дитини є висока інтернет-залежність і їй потрібна допомога фахівця.

Говорячи про інтернет-безпеку, необхідно зауважити на насильство в інтернет-просторі, зокрема кібербулінг. Так Х. Ткачук пропонує анкетування на виявлення підліткового булінгу (див. Додаток М). Анкета містить 14 питань, на кожне з яких треба вибрати одну відповідь. Ця анкета не мість

правильних, або неправильних відповідей. Мета цього опитування визначити чи зазнає дитина цькування в інтернет-просторі. Чи вміє за себе постояти, чи знає до кого звернутися. Отже, опрацювання результатів анкети є якісним, дані яких можна вивести в статистику з даного питання в певній підлітковій групі.

Автори посібника «Вчимося жити разом» пропонують тест на визначення хто ти є в Інтернеті: агресор, жертва чи свідок (див. Додаток Н). Анкета складається з 8 питань закритого типу, тобто потребують відповіді «Так» або «Ні». Потім потрібно підрахувати відповіді ТАК і НІ за таким алгоритмом:

- Якщо ви відповіли «ТАК» на запитання 1—2 — ви потенційна жертва кібербулінгу.
- Якщо ви відповіли «ТАК» на запитання 3—4 — ви були свідком кібербулінгу.
- Якщо ви відповіли «ТАК» на запитання 5—8 — ваша поведінка могла призвести до кібербулінгу.

Медіа потужно й суперечливо впливають на освіту юного покоління, часто перетворюючись на основний чинник його соціалізації, стихійного соціального навчання. Тому Нова українська школа (НУШ) у рамках реалізації свого проекту в навчанні дітей однією з основних компетенцій виділяє медіаграмотність. Це не лише як в класичному розумінні критично мислити і вміти аналізувати медіа тексти, сюди включається і інтернет-безпека учня. На даному етапі пілотний проект розвинувся до 6 класу і всі розробки та методичні матеріали для учнів початкової школи, але є доробки діагностичного інструментарію, який можна використати і у роботі з підлітками. Так запропонована анкета на виявлення насильства в Інтернеті (див. Додаток П) дозволить зрозуміти чи підліток розуміє це питання, з яким проявом цькування він зіштовхувався, як діятиме в таких випадках. Анкета

містить 5 питань, які можна доповнити відповідно вікові. Також варта уваги ще одна методика спрямована на вивчення взаємодії учня і соціальних мереж. Вона містить 9 питань, тому не вимагає багато часу на заповнення. За допомогою цієї методики можна визначити які популярні соціальні мережі серед дітей, які види діяльності діти там реалізують, вивчити їх ставлення до мереж. Анкету «Дослідження медіаграмотності учнів початкової школи» можна використати у роботі з підлітками. Ця анкета містить 14 питань, які потребують вибору однієї відповіді або декількох. Ця методика дозволяє вивчити діяльність учня в Інтернеті, його ставлення до соціальних мереж, перевірити знання безпечних правил поведінки в Інтернеті.

А для вчителів пропонується така анкета «Вивчення стану сформованості медіа грамотності майбутніх вчителів». Цю анкету можна застосовувати не лише для майбутніх спеціалістів, а й для тих, хто вже працює. Опитувальник містить 21 питання. Є питання, які вимагають однієї або декількох відповідей, є питання відкриті, в яких важлива власна думка респондента. Мета цієї методики – дослідити ставлення та діяльності педагога в Інтернеті, та його можливостей у Всесвітній мережі.

У діагностуванні педагогів можна використати методику О. Черних «Таблиця самооцінки соціального педагога щодо базових компетентностей безпечної поведінки в Інтернеті» (див. Додаток Р). Таблиця містить перелік базових компетентностей:

- розуміння застосування поняття «прав людини онлайн»,
- електронна участь,
- збереження здоров'я під час роботи з цифровими пристроями,
- звернення по допомогу по захист.

За цими компетентностями педагог може зробити самоаналіз:

- Оцінити за шкалою від 1 до 5 свій рівень обізнаності щодо інтернет-безпеки, де 1- не компетентний, а 5 – компетентний.
- Що мені необхідно розвинути? Чому навчитись?
- Коли я планую це зробити?

Як бачимо, педагог за допомогою цієї діагностики може перевірити себе на знання про безпеку в Інтернеті та скласти свій план розвитку в цьому напрямку. Також соціальний педагог може продіагностувати учителів, класних керівників: визначити їх рівень обізнаності та скласти план вдосконалення своїх знань з даного питання.

За допомогою анкети «Нетикет - кодекс поведінки в Інтернеті» І. Вознюка (див. Додаток С) для учнів можна визначити рівень обізнаності підлітків з правилами спілкування в Інтернеті. Ця діагностика містить 8 відкритих питань. Для заповнення анкети потрібно до 20 хвилин. Респонденти мають продовжити запропоновані речення. Обробка анкет відбувається якісним шляхом, тобто збором думок опитаних по кожному питанню, тому займе багато часу на опрацювання результатів.

Щодо розпізнання загроз, на які може натрапити підліток, корисною вправою-методикою «Плюси та мінуси Інтернету». Для виконання цього завдання можна поділити учнів на групи. Одна група визначає плюси, а інша – мінуси. А потім всі разом обговорювати. Таким чином ця вправа дає можливість визначити які загрози дітям відомі і з якими вони зіштовхувалися. Тривалість вправи-методики триває до 20 хвилин з обговоренням. Ця методика дозволить соціальному педагогові визначити рівень обізнаності підлітків із загрозами в Інтернеті [41].

Ми створили опитувальник на визначення поінформованості про Інтернет (Додаток Р). Мета опитувальника експрес-аналіз визначення рівня обізнаності підлітків про мережу Інтернет взагалі, також про його переваги та ризики, хто проводить з дітьми просвітницько-профілактичну роботу. Діагностика має 6 відкритих питань. Потребує до 10-15 хвилин для заповнення бланку.

Ця діагностика допоможе соціальному педагогові, визначивши рівень поінформованості, скласти профілактичну програму з урахуванням результатів опитування.

У комплексі з попередньою діагностикою пропонуємо провести

анкетування «Моє дозвілля». Вона допоможе визначити захоплення підлітка, як він проводить свій вільний час. А також визначити бажання дитини: чим би йому хотілося займатися у свій вільний час. Щодо останнього то пропонуємо таку рекомендацію: під час анкетування соціальному педагогові або вчителю потрібно навести приклади для дітей: займатися спортом, опанувати анімаційну програму, навчитися грати на музичному інструменті, з батьками влаштовувати вело прогулянки тощо).

Анкета має 12 питань, 10 з яких потребують відповіді так чи ні. На два питання необхідно дати розгорнуті відповіді. Ця анкета не займає багато часу на заповнення, для внесення відповідей вистачить 7-10 хвилин.

Таким чином можна визначити потреби дітей і це буде матеріалом для обговорення на батьківських зборах або під час індивідуальних консультацій.

2.2. Програма формування безпечної поведінки підлітків в Інтернеті

Сучасний розвиток суспільства вимагає від кожного її члена використання на тому чи іншому рівні інформаційно-комунікаційних технологій. Інформатизація та цифровізація потребують від людини нових знань, умінь та навичок, які мають відповідати новим умовам життя.

Провідне місце в даному процесі відіграє Всесвітня мережа Інтернет. На сьогоднішній день Інтернет є одним із головних засобів не тільки для поширення інформації та спілкування людей між собою, а й для роботи та навчання.

Інтернет-ресурси дозволяють досить швидко здійснити пошук навчальної інформації, розкривають перед користувачами Інтернету розмаїття освітніх послуг, в тому числі і навчання за допомогою дистанційної форми, бібліотеки, вернісажі, інтерактивні енциклопедії та словники, перекладачі тощо.

Недаремно у Концепції Нової української школи серед компетентностей, якими має оволодіти учень, є інформаційно-цифрова. На сучасному етапі життя вкрай важливим для молодого покоління володіти цією компетентністю, адже значна частина реального життя суспільства перейшла на рівень віртуальної. Учень має навчитися безпечно та ефективно користуватися можливостями Інтернету.

Як показують дослідження вітчизняних та міжнародних організацій, зокрема Юнеско, що майже 100% дітей підліткового віку опанували Інтернет, але менша половина з них знає про ризики, які існують у всесвітній мережі та як на них реагувати. Варто відзначити і про те, що підлітки легковажно ставляться до розповсюдження особистої інформації.

Зважаючи на високий рівень потрапляння підлітками в загрозові ситуації для їх здоров'я та життя, а також оточуючих їх людей, низьку обізнаність про правила безпечної поведінки в Інтернеті пропонуємо проводити педагогічні заходи, направлені на формування умінь та навичок безпечної поведінки в Інтернеті у підлітка: виховні години, перегляд відеофільмів з подальшим обговоренням, тематичні батьківські всеобучі та збори тощо. Адже підлітковий вік найбільш вразливий до негативного впливу Інтернет-простору і може мати серйозні наслідки на подальше життя підлітка, тому краще запобігти, ніж працювати з наслідками.

Просвітницько-профілактична робота щодо формування інтернет-безпечної поведінки у підлітка може бути успішно проведена в навчально-виховному процесі за певних педагогічних умов:

- Використання комплексної діагностики. Це дозволить визначити рівень обізнаності щодо можливостей Інтернету, чи знають діти про загрози у всесвітній мережі і можливо вони зазнали або зазнають шкоди від них, а також визначити можливих кандидатів, які можуть потрапити в небезпечні ситуації у цифровому просторі. Діагностика дозволить вивчити кількість часу, яку діти проводять в Інтернеті і якій саме діяльності в ньому надають перевагу. Ще допоможе визначити хто є схильним або вже має інтернет-

адикції.

- реалізація соціально-педагогічних заходів по формуванню інтернет-культури, медіагігієни у дітей підліткового віку, їх батьків, вчителів.

- дотримання особистісно-зорієнтованих просвітницьких рекомендацій фахівців щодо розвитку умінь та навичок у підлітків діяти за правилами безпечного користувача Інтернетом. Така діяльність складається з двох напрямів роботи: робота з дітьми підліткового віку та робота з їхніми батьками.

Відповідно до актуальності нашого дослідження було визначено необхідність розробки програми по формуванню безпечної поведінки в Інтернеті дітьми підліткового віку.

Завданнями програми є:

- Інформування підлітків про сутність Інтернету.
- Інформування про проблему безпекової ситуації в Інтернеті для молодого покоління як важливої складової сучасного цифрового суспільства.
- Проаналізувати загрози, на які може натрапити підліток в Інтернеті (кібербулінг, кібершахрайство, інтернет-залежність).
- Ознайомлення з правами та обов'язками користувача Інтернетом, а також міжнародними документами, що їх закріплюють.
- Розвиток та вдосконалення навичок підлітка критично мислити, проводити самоаналіз роботи у всесвітній мережі, а також навичкам самоконтролю та саморегуляції.
- Формування інформаційної компетентності, розвивати навички медіаграмотного споживання медіа текстів.
- Мотивувати підлітків розповсюджувати та пропагувати отримані знання та вміння безпечного користувача Інтернетом серед свої однолітків, своєму оточенні.
- Формування компетентності у підлітка звертатися по допомогу до дорослих, коли він потрапив у загрозливу ситуацію в Інтернеті.
- Впродовж реалізації програми контактувати з батьками підлітків

(всеобучі, збори, консультації) для обговорення проведених занять та результатів діагностики, вироблення спільної траєкторії у формуванні навичок безпечного користувача Інтернетом дитиною.

Організація занять:

- Цільова аудиторія – учні 7-9 класів.
- кількість підлітків у групі 15-20 осіб;
- тривалість кожного заняття – 45-60 хвилин;
- кількість занять – 8 та створення соціального відеоролика;
- частота занять – 1 раз на тиждень.

Структура занять:

- Привітання.
- Основна частина.
- Теоретико-інформаційний блок.
- Практичне застосування отриманих знань.
- Завдання на критичне мислення.
- Підсумок

Методичні прийоми:

- бесіди;
- мозковий штурм;
- робота із ситуаціями;
- інтерактивні вправи;
- вправи для релаксації;
- робота в парах та групах;
- прощання.

Програма включає в себе такі етапи:

1. Діагностичний етап (попередня робота). Проводиться діагностика на визначення рівня Інтернет-обізнаності, на що витрачають час діти в Інтернеті, дослідження вільного часу підлітків, визначення обізнаності із загрозами в Інтернеті, а також визначення фактів потрапляння в загрозливі ситуації, визначення інтернет-залежності. Це дасть можливість визначити

пріоритетні теми в програмі і внести корективи.

2. Підготовчий етап: ознайомлення дітей підліткового віку з програмою занять, знайомство з іншими членами групи, просвітницька інформація щодо визначення Інтернету, безпеки в Інтернеті та загроз всесвітньої мережі та їх різновиди.

3. Профілактичний етап:

- Налаштування на роботу, згуртування підлітків, аналіз можливостей Інтернет-ресурсів.

- Власне профілактичний етап, щодо особистісної обізнаності правил безпечної поведінки, запобігання потрапляння у загрозливі ситуації, розуміння прав та обов'язків користувача Інтернетом, розвиток навичок саморегуляції.

- Підсумок.

4. Оцінка ефективності роботи: Підводиться підсумок усіх пройдених занять, як учасники засвоїли пройдений матеріал, шляхом групової роботи у створенні презентації-рекомендацій безпечного користувача Інтернетом.

5. Повторне діагностування. Проводиться для визначення змін у поведінці та відношенні підлітків до Інтернету, правил безпечного користування ним.

Таблиця 2.1.

Програма профілактики безпечної інтернет-поведінки
«Моя безпечна поведінка в Інтернеті»

п/ п	Назва	Короткий зміст	тривалість
Заняття №1 «Інтернет – ворог чи друг?»			

Продовження табл. 2.1.

Мета: дослідити позитивні і негативні сторони використання Інтернету в житті людини. Розширити знання підлітків про небезпеки, які є в Інтернеті та про шляхи їх подолання. Розвивати навички роботи в групах, вміння логічно і висловлювати і відстоювати свою точку зору. Виховувати інформаційно-цифрову культуру та зацікавленість порушеною темою.			
1	Вступне слово	Актуалізація програми. Повідомлення мети та завдань програми.	3хв.
2	Знайомство	Учасники мають назвати своє ім'я та відповісти на питання «Інтернет для мене...»	10 хв.
3	Правила	Обговорення та прийняття правил поведінки під час занять.	5 хв.
4	Вправа Асоціативний куц «Інтернет»	До слова «Інтернет» діти мають підібрати та записати свої асоціації. Потім обговорення асоціативних слів. Чому саме ці слова.	7 хв.
5	Інформаційна довідка	Повідомлення про стрімке поширення цифрової мережі. Наведення статистичних даних. Відзначення дня безпечного Інтернету в світі.	5 хв.
6	Вправа «Плюси та мінуси Інтернету»	Поділити на дві групи дітей «+» і «-». Група «+» має записати позитивний вплив Інтернету, а «-» - негативний. Потім колективне обговорення.	10 хв.
7	Вправа «Портфель»	Рефлексія. Учні повідомляють, що для них нове та корисне було під час заняття, що вони візьмуть собі у «портфель»	5 хв.

Продовження табл. 2.1.

8	Прощання	Діти стають в коло і передають м'яку іграшку Смайлика по черзі, бажаючи щось приємне сусідові.	5 хв.
Заняття №2 «Мій акаунт»			
Мета: дослідити наповнюваність особистої сторінки/акаунту в соціальних мережах, поширення особистих даних. Розвивати логіку, кмітливість, критичне мислення, вміння аналізувати отриману інформацію, приймати рішення, підводити підсумки.			
1	Привітання	Учні мають стати в коло. Торкнутися сусіда за деталь його одягу посміхнутися і сказати комплімент	5 хв.
2	Вступне слово	Актуалізувати знання учнів про соціальні мережі. Історія їх появи. Різноманіття мереж. Нікнейм.	5 хв.
3	Вправа «Мій нікнейм»	На аркуші у формі пелюстки від квітки написати Нік для соціальних мереж і прикріпити до імпровізованої квітки.	3 хв.
4	Вправа «Плюси і мінуси соц.мереж»	Дошку потрібно поділити на дві частини «+» і «-». Діти оголошують свої думки. Один учень їх записує. Спільне обговорення.	7 хв.
5	Вправа «Хто більше?»	Поділ учнів на дві команди. Кожна команда має написати якомога більше назв соціальних мереж. Потім по черзі зачитують. Хто назве більше- виграв. Потім обговорення: навіщо соціальні мережі, скільки часу вони забирають в день, альтернатива соц. мережам.	7 хв.

Продовження табл. 2.1.

6	Вправа «Моя сторінка в соц.мережі»	Учнів поділити на чотири групи. Кожна група створює свій варіант сторінки в соц. мережі. Презентація і обговорення.	10 хв.
7	Кошик	Рефлексія. Учень має продовжити фразу: «Щоб моя сторінка в соц.мережах стала захищеною, мені треба ...»	5 хв.
8	Прощання	На аркушах паперу написати побажання та прикріпити до квітки із вправи знайомства до будь-якого ніку.	3 хв.
Заняття №3 Загрози в Інтернеті			
Мета: ознайомити учнів із загрозами в Інтернеті. Обговорити віртуальні загрози, які можуть завдати шкоду в реальному житті. Визначити шляхи попередження негативного впливу Інтернет-мережі. Допомогти усвідомити важливість правил безпечного перебування в Інтернеті.			
1	Привітання. Вступне слово	Інтернет-важлива складова сучасного життя людини. Інтернет – джерело нових знань і можливостей, а також – небезпек.	3 хв.
2	Вправа «Мозковий штурм»	Учні мають відповісти на питання. Чи є небезпеки в Інтернеті і які? Хто може постраждати від небезпек, тільки користувач? Що треба робити, щоб не зазнати шкоди в Інтернеті? До кого б ви звернулися в разі загрози?	5 хв.
3	Інформаційна довідка про загрози в Інтернеті (матеріал із підрозділу 1.2)	Педагог презентує види груп загроз в Інтернеті (контентні, комунікативні, електронні, споживчі)	5 хв.

Продовження табл. 2.1.

4	Вправа «Аналізуємо загрозу»	Робота в парах. Кожна пара отримує картку з різними видами загроз та короткою інформацією про неї. Необхідно визначити групу загроз та розповісти про неї всій групі.	10 хв.
5	Вправа «Ситуації»	Учні отримують картки із ситуаціями. Їм необхідно визначити вид загрози та як уникнути такої ситуації.	5 хв.
6	Інформаційне повідомлення	Педагог розповідає про шахрайство в Інтернеті та його ознаки.	5 хв.
7	Вправа «Тримай шахрая»	Учням пропонуються проаналізувати шахрайські повідомлення і назвати за якими ознаками вони визначили.	5 хв.
8	Вправа «Пам'ятка». Прощання	Рефлексія. Учні разом з педагогом складають правила безпеки в Інтернеті.	7 хв.
Заняття 4 «Інтернет-залежність»			
Мета: визначити та проаналізувати основні проблеми Інтернет-залежності, Навчитися визначати ознаки інтернет-залежності ще на початковій стадії. Розвивати навички критичного мислення, саморегуляції, самоаналізу під час перебування в Інтернеті.			
1	Привітання. Вступне слово	Актуалізація проблеми інтернет-залежності, розкрити його зміст.	5 хв.
2	Вправа «Форми залежності від цифрових технологій»	Діти отримують бланки з назвами форм залежностей і оцінюють за 10-бальною системою рівень своєї залежності: інтернет-мобільна адикція, аудіоадикція, відеоадикція, телевізійна адикція, гаджет-адикція, кіберноманія,	10 хв.

Продовження табл. 2.1.

		кіберкомунікативна залежність, онлайн-гемблінг, онлайн-лудоманія. Обговорення результатів. І чи знали ви про такі види залежності?	
3	Вправа «Ознаки інтернет-залежності»	Робота в групах. Діти отримують картки з ознаками залежності і після опрацювання презентують: група 1. Фізичні ознаки, 2. Психолочні ознаки, 3. Поведінкові ознаки.	7 хв.
4	Вправа «Аналіз ситуацій»	Робота в групах. Учні отримують картки із ситуаціями. Мають визначити форму залежності, її ознаки і визначити шляхи подолання.	8 хв.
5	Інформаційне повідомлення	Педагог розповідає про причини виникнення інтернет-залежності.	3 хв.
6	Вправа «Альтернатива»	Робота в групах. Діти складають список занять та захоплень, які будуть профілактичними інтернет-залежності. Потім презентують.	7 хв.
7	Вправа «Портфель»	Рефлексія. Учні мають дати відповідь на питання: « Що було для мене новим і корисним»	5 хв.
Заняття 5 Насильство в Інтернеті-кібербулінг			
Мета: звернути увагу учнів на проблему насильства в Інтернеті та розглянути методи захисту від небезпек в Інтернет-мережі. Розвивати вміння висловлювати та відстоювати власну думку, розвивати критичне мислення. Виховувати почуття поваги до людської гідності та особистості.			
	Привітання.	Актуалізувати проблему насильства в	5 хв.

Продовження табл. 2.1.

	Вступне слово	цілому, зокрема у цифровому середовищі. Розкрити поняття «Кібербулінгу».	
2	Вправа Мозковий штурм	Учні дають відповіді на питання: хто може стати жертвою, хто вчиняє насильство, як зрозуміти, що твій друг зазнає кібербулінгу тощо?	7 хв.
3	Вправа «Види кібербулінгу»	Робота в групах. Діти знайомляться з видами кібербулінгу на картках і придумують історію кібербулінгу. Презентують загальне обговорення історій і пошук шляхів виходу із ситуацій.	7 хв.
4	Вправа «Портрет кібербулера і жертви і спостерігачів»	Робота у трьох групах. Діти мають визначити причини чому стають кібербулерами (група 1), жертвами (група 2), чому спостерігачі зазвичай не вмішуються ситуацію кібербулінгу? (група 3).	7 хв.
5	Вправа «Ситуації»	Робота в групах. Діти отримують на картках ситуації з кібербулінгом. Вони мають визначити вид кібербулінгу, учасників і шляхи виходу із ситуації.	7 хв.
6	Вправа «Допомога»	Обговорення з учнями про те, до кого вони можуть звернутися по допомогу.	5 хв.
7	Вправа «Портфель» Прощання	Рефлексія. Учні озвучують що для них було нове і корисне на занятті.	5 хв.
Заняття 6. «Права та обов'язки дитини в Інтернеті»			

Продовження табл. 2.1.

Мета: ознайомити учнів міжнародними документами щодо становлення прав людини в Інтернеті. Розвивати логічне мислення, вміння орієнтуватися в ситуаціях, які можуть виникати в Інтернеті. Сприяти розвитку поваги до іншого користувача в Інтернеті.			
1	Привітання Вступне слово	Актуалізація проблеми дотримання прав людини в Інтернеті.	5 хв.
	Вправа «Права людини офлайн»	Учні називають права людини, які вони знають, педагог записує на дошці. Педагог по завершенні презентує Загальну декларацію прав людини.	5 хв.
2	Вправа «Права людини онлайн»	Записані права людини оффлайн на дошці учні мають співвіднести з правами онлайн. Обговорення	5 хв.
3	Знайомство з «Посібником з прав людини для Інтернет-користувачів». Рекомендація СМ/Rec(2014)6	Педагог презентує посібник за розділами: Доступ і недискримінація, Свобода вираження поглядів та інформації, Зібрання, об'єднання та участь, Приватне життя і захист даних, Освіта та грамотність, Діти і молодь Ефективні засоби правового захисту. Діти визначають які права були не обговорені в попередніх вправах.	10 хв.
4	Вправа «Ситуації»	Робота в групах. Учні отримують картки із ситуаціями. Необхідно визначити які права людини порушено в Інтернеті. Визначити шляхи вирішення ситуації.	10 хв.
5	Інформаційне повідомлення	Педагог розповідає про академічну доброчесність. Зауважує на законодавчу	5 хв.

Продовження табл. 2.1.

		базу: Закон про освіту, Закон України про академічну доброчесність. Обговорення важливості дотримання доброчесності.	
6	Вправа «Портфель» Прощання	Учні визначають що для них було корисним на занятті.	5 хв.
Заняття 7. «Медіаграмотність»			
Мета: поглибити знання щодо медіа грамотності, розвинути навички критично ставитися до отриманої інформації, навички аналізувати медіа тексти.			
1	Привітання. Вступне слово.	Актуалізація проблеми медіаграмотності людини, медіагігієни. Розкриття цих понять.	5 хв.
2	Вправа «Інформація в сучасному світі»	Робота в групах. Діти отримують картки з повідомленням, опрацьовують їх і презентують подану інформацію. Група 1. «Факт чи судження» Група 2. «Реклама і медіаграмотність» Група 3. «Дезінформація. Фейки»	10 хв.
3	Інформаційне повідомлення	Педагог презентує алгоритм аналізу медіатексту	7 хв.
4	Вправа «Аналіз медіа тексту за алгоритмом»	Педагог разом з учнями проводять аналіз заздалегідь підготованого медіатексту за алгоритмом на достовірність.	7 хв.
5	Вправа «Вмію бачити брехню»	Групова робота. Діти отримують медіа тексти, самостійно аналізують, потім презентують результат роботи.	10 хв.

Продовження табл. 2.1.

6	Вправа «Правила медіа людини» Прощання.	Учні по черзі називають по одному правилу медіа грамотності.	5 хв.
Заняття 8. Гра морський бій «Інтернет-безпека»			
Мета: перевірка за допомогою гри засвоєного теоретичного матеріалу, розвивати навички командної взаємодії, висловлювати і відстоювати власну думку.			
1	Привітання. Вступне слово.	Педагог презентує учням гру за допомогою інтерактивної дошки у програмі POWER POINT. Знайомить з правилами гри.	5 хв.
2	Підготовчий етап.	Поділ на дві команди. Обрання капітана.	5 хв.
3	Власне гра	Посилання на гру.Проведення гри.	30 хв.
4	Завершення. Прощання	Підведення підсумків гри. Визначення і нагородження переможців та найактивніших учасників. Обмін враженнями.	5 хв.
Заняття 9. «Життя в Інтернеті»			
Узагальнення та систематизація отриманих знань підлітків із питань безпечної поведінки в Інтернеті. Сприяти розвитку вміння систематизувати, аналізувати, підводити підсумки.			
1	Привітання. Вступне слово.	Актуалізація питання Інтернет-потужний ресурс розвитку людини, але за умови усвідомленого використання.	5 хвилин
	Створення	Учні діляться на групи. Кожна група	30 хв.

Продовження табл. 2.1.

	інформаційної профілактичної продукції	складає інформаційні пам'ятки, буклети тощо про правила поведінки в Інтернеті, а потім по черзі презентують. Група 1. «Правила поведінки в соціальних мережах» Група 2. «Як не потрапити до рук інтернет-шахраїв» Група 3. «Як уберегтися від кібербулінгу» Група 4. «Як не стати інтернет-залежним» Група 5. «Здоров'язберігаючі технології під час перебування за гаджетом, комп'ютером»	
3	Портфель	Рефлексія. Підведення підсумків програми. Учні висловлюють свої враження та почуття.	5 хв.
4	Прощання	Учні стають в коло. Передаючи іграшковий телефон, дають побажання-настанову щодо безпечної поведінки в Інтернеті.	5 хв.
Проект «Соціальний відеоролик»			
Мета: створення учнями відеопродукту соціального спрямування, який можна використовувати у просвітницько-профілактичній роботі, сприяти згуртованості, роботі в колективі; розвиток лідерських якостей учнів; показати корисне застосування гаджетів та Інтернету. Час реалізації: 2 тижні.			
На основі отриманих знань запропонувати учням створити відеоролик соціального спрямування щодо безпечної поведінки в Інтернеті (як альтернатива: запропонувати дітям самостійно обрати тему іншої соціально			

Продовження табл. 2.1.

важливої проблеми, близької підліткам).

Етапи проекту.

1. Розподіл обов'язків учасників, обговорення теми відеоролика.
2. Складання сценарію. Розподіл ролей (за необхідності).
3. Зйомки відеоматеріалу.
4. Монтаж відеоролика.
5. Презентація соціального відеоролика.

Очікувані результати:

- Діти навчаться безпечно користуватися мережею Інтернет;
- Навчаться розпізнавати загрози у всесвітній мережі;
- Оволодіють навичками самостійно приймати правильні рішення та вмітимуть контролювати своє спілкування у соціальних мережах;
- Сформується розуміння необхідності дотримання правил безпечної поведінки в Інтернеті;
- Використовуватимуть інтернет-ресурси не тільки для дозвілля, а й для навчання і особистісного розвитку;
- Розвинеться цілеспрямованість, наполегливість, сила волі.

На початку реалізації програми та по її завершенні варто провести зустрічі з батьками. Мета яких полягає в тому, щоб батьків ознайомити з програмою, її метою, з результатами діагностики, а також провести просвітницьку роботу щодо актуальності питання безпечного середовища підлітка в Інтернет-просторі, надати рекомендації щодо їх взаємодії з дитиною підліткового віку стосовно Інтернету. Навчити батьків використовувати наявні механізми для контролю дітей під час роботи в мережі Інтернет таким чином, щоб це не порушувало їх права і не погіршувало стосунки між батьками і дітьми.

2.3. Рекомендації для соціальних педагогів, вчителів та батьків у роботі по формуванню в підлітка інтернет-безпечної поведінки

Досліджуючи питання безпечної поведінки підлітка в Інтернеті, а саме формуванню навичок безпечного користувача всесвітньою мережею, ми спробували розробити ряд рекомендацій для соціальних педагогів, вчителів, батьків, а також дітей. Дані рекомендації варто враховувати в групових та індивідуальних заняттях та консультаціях соціальному педагогові. Адже лише за умови створення сприятливої атмосфери в сім'ї та навчальному закладі, профілактична і просвітницька робота по формуванню безпечної поведінки в Інтернеті у підлітка буде мати ефект.

Рекомендації ґрунтуються на врахуванні основних загроз, на які підлітки можуть натрапити в Інтернеті. Так, як відомо причинами визнання шкоди дитиною від Інтернет-мережі є низька їх обізнаність із загрозами, способами захисту від них, також невпевненість в собі, занижена самооцінка та відсутність можливості самовираження. Враховуючи зазначені причини батьки та педагоги зобов'язані підтримати дитину підліткового віку і допомогти їй засвоїти навички захисту себе від загроз в Інтернеті та віднаходити шляхи виходу із небезпечних ситуації у віртуальному просторі. Тому не з'ясувавши обставин та причин, критикувати підлітка за його надмірне перебування в Інтернеті, є неприпустимими і неправильним. Це може тільки ускладнити загрозливу ситуацію та погіршити взаєностосунки між дорослими та дитиною, таким чином віддалити підлітка від батьків.

Якщо дитина підліткового віку проводить значну частину свого часу у віртуальному просторі, варто спробувати зрозуміти її та її зацікавленість в Інтернеті. Така поведінка для батьків дасть можливість їм зблизитись і в разі збільшити дитячу довіру до них. З цього випливає, що підліток почне частіше прислухатися до порад батьків і відверто ділитися з ними своїми проблемами. Критика в бік підлітка сприймається ним як відмова батьків

розуміти його потреби та інтереси, що в свою чергу може провокувати нерозуміння з боку підлітка, його замкнутість, відсторонення, а також агресію.

Варто зазначити, що діти від 13 до 17 років є технічно досвідченими. Саме через це допомога підліткам у забезпеченні онлайн-безпеки є значно ускладненою, оскільки зазвичай діти знають більше, ніж їх батьки, про віртуальний простір Інтернету.

Ще однією важливою проблемою є те, що більшість сучасних батьків у своєму дитинстві не настільки стикалися з інтернет-технологіями, наскільки з ними стикаються сучасні підлітки. Батькам цей віртуальний світ іноді здається незвіданою територією. Вони не розуміють, що для підлітка є дуже важливе і значиме його життя у цифровому середовищі: дозвілля, спілкування, розваги, навчання, швидке отримання відповідей на важливі для нього питання. Відчуваючи свою некомпетентність у використанні цифрових ресурсів, батьки не можуть досягнути всю важливість цього простору для підлітка, а також вести ґрунтовні діалоги про правила безпечної поведінки.

Важливим елементом у формуванні безпечної поведінки підлітка є система заборон та дозволів. Підліткові варто пояснювати чому те чи інше заняття або захоплення може становити для нього небезпеку, наприклад обмежувати доступ підлітків до ігор та фільмів, які засновані на насильстві та агресії, або поширювати у відкритому доступі для всіх користувачів соціальними мережами особисті дані (номер телефону, адресу проживання тощо), або пошук нових друзів через віртуальне спілкування. Але якщо дитина підліткового віку все ж таки зустрілася з таким інформаційним потоком або поширювала особисту інформацію, завела нових друзів, то потрібно в доступній формі пояснити їй наскільки така інформація або діяльність є небезпечною і може загрожувати її безпеці, а й навіть її життю чи іншим людям. У випадку, якщо батьки будуть категоричними у заборонах щодо діяльності дитини в Інтернет-просторі без всяких пояснень, то це тільки викличе ще більший інтерес підлітка до неї, а поява такої заборони

унеможливить обговорення проблем підлітка в Інтернеті з батьками, а також обговорення взаєностосунків між батьками та підлітком.

Дитина підліткового віку серед своїх потреб гостро відчуває потребу у самовираженні, самореалізації, наприклад запис відео виконання нею небезпечних якихось дій для її здоров'я та життя або ж протиправних дій, а потім викладання такого запису в Інтернет-мережі. Виходячи з цього підліток використовує для вираження своїх думок, свого настрою та енергії цифрові ресурси, які створюють для нього інший реальний світ з безмежними можливостями, хоча й у віртуальному просторі. У такому світі, як він вважає, він позбавлений відповідальності. Це має негативний вплив та дію на психіку підлітка, його поведінку, порушує соціальні зв'язки між ним і його батьками, іншими дорослими, а також з ровесниками, життя яких зосереджене у реальному просторі. Для того щоб уникнути такого прояву поведінки підлітка, необхідно розширювати та урізноманітнювати спектр його інтересів, захоплень та занять. Наприклад, увагу дитини підліткового віку можна звернути на різні види спорту або ж види мистецтва (музика, малювання, хореографія тощо). Як варіант разом з дитиною батькам займатися спільними справами: риболовля, катання на велосипедах або роликах, спільне приготування страв, відвідування спортивних залів тощо.

На сьогоднішній день дієвим способом зменшити негативний вплив Інтернету на дитину це залучити його в діяльність, не пов'язану з перебуванням за гаджетом. Батькам варто прикласти максимум зусиль, щоб показати дитині, що існує велике різноманіття інших розваг, крім Інтернету, які дозволяють відчувати всі емоції та переживання на різний смак, а також можуть розвивати тіло і нормалізувати його психологічний стан.

Найголовнішим завдання батьків стати авторитетом для своєї дитини, бути тим, кому вона повністю довіряє. А завдання щодо формування навиків безпечного користування Інтернетом у підлітка стане набагато легшою справою для батьків: донести до підлітка розуміння, що життя у віртуальному просторі є лише частиною реального. І віртуальне життя не має

переважати. А також підліток має бути обізнаним із загрозами Інтернету і вміти зважувати всі ризики та загрози для його здоров'я.

Батькам у їх діяльності щодо формування навичок безпечного користувача у підлітка необхідно:

1. Не забороняти підлітку користуватися електронними пристроями. У засобах масової інформації можна знайти багато моторошних історій про те, яку небезпеку в собі має Інтернет для дитини. Якщо дитині забороняти, то вона буде робити все навпаки. Категорична заборона батьків підлітку дає протилежний результат від очікуваного. Ризики використання всесвітньої мережі та гаджетів можна звести до мінімуму, якщо всі члени сім'ї будуть дотримуватися певних правил.

2. Регламентувати час перебування підлітка в Інтернет-мережі, а також за гаджетом в цілому (наприклад, визначення часу для навчання, для дозвілля за допомогою Інтернету). Обов'язково обговоривши з підлітком.

3. Показувати особистий позитивний приклад (наприклад, спільно виробити правила поведінки з гаджетом вдома та в навчальному закладі, використання Інтернету для особистісного зростання).

4. Проаналізуйте власні звички. Чи немає у вас проблеми з контролем перебування в Інтернеті? Адже батьки для дітей є взірцем і саме батьківську поведінку та звичку копіюють підлітки.

5. Варто навчити дитину сприймати гаджет та Інтернет як технічні ресурси в оволодінні знаннями та вміннями, а не як засоби отримання емоцій. Наприклад, опановування програмуванням, фотошопом, займатися комп'ютерною графікою, анімацією тощо.

6. Обговорити з підлітком чому небезпечно поширювати особисті дані, такі як ім'я, вік, номер телефону, домашню адресу, номер школи. Також надсилання особистих фото людям, з якими познайомилася дитина в Інтернеті, може бути небезпечним. Справжніх намірів людини, яка сидить по той бік екрану підліток може не знати.

7. Домовитися з підлітком про те, що дитина буде розповідати відразу

про неприємні ситуації під час перебування в Інтернеті. Навіть тоді, коли дитина відчуває свою провину за те, що відбувається. Батьки мають дати зрозуміти дитині, що вони її не будуть сварити, а допоможуть знайти рішення виходу з неприємної ситуації.

8. Дуже пильними треба бути батькам, щоб не пропустити симптоми інтернет-залежності. Звертати увагу потрібно на те, чи не позначається користування гаджетом та Інтернетом на успіхи в навчанні дитини, її здоров'ї як фізіологічному, так і психічному, стосунках із членами сім'ї та однолітками, друзями. Варто відслідковувати скільки часу вона проводить в мережі та за гаджетом.

9. Запропонувати альтернативні способи проведення дозвілля підлітка. Це можна зробити за допомогою складання списку справ, якими може займатися підліток у вільний від навчання час. До цього списку обов'язково внести спільні справи чи заняття (походи в розважальний центр, в кіно, спортзал, активно залучати підлітка до ведення домашніх справ, щоб вподальшому підліток був підготовлений до самостійного життя в соціумі).

10. В дуже поодиноких випадках можна використовувати гаджет та Інтернет-мережу як заохочення в процесі виховання підлітка. Лише в крайніх випадках. Наприклад, в якості винагороди за сумлінне виконання завдання, яке було доручено дорослим або в допомозі веденні домашнього господарства тощо).

11. Пильно треба придивлятися до онлайн-ігор, в які грають підлітки, оскільки значна частина з них може викликати безсоння, агресію, роздратованість, страхи та фобії, розлади в психіці тощо.

12. Найліпший варіант – віддавати перевагу онлайн-іграм, що розвивають, аніж розважальним. При цьому варто зауважувати, що комп'ютерні та онлайн-ігри, Інтернет взагалі, це найменша частина дозвілля та розваг. Життя навколо різнобарвне, багатогранне, і ніяка гра або розвага онлайн не зможе бути рівноцінною живому спілкуванню.

13. Краще заборонити вживання їжі та напоїв під час перебування в

Інтернет-мережі. Це може призвести до неконтрольованого харчування, що в свою чергу викликає проблеми з надлишковою вагою. Також якщо їсти та пити за комп'ютером, то можна ненароком пошкодити техніку. Все ж таки краще привчати дитину до культури харчування: приймати їжу на кухні чи в їдальні. Це вироблятиме звичку дотриматися правил і використовувати зони приміщень у відповідності до їх призначення.

14. Необхідно узгодити батькам з підлітком випадки, коли ним порушено домовленості щодо використання гаджетів та Інтернету, визначити та обговорити види покарань за порушення.

15. А якщо дитина підліткового віку чітко дотримується спільно вироблених правил та всіх домовленостей щодо використання Інтернету та поведіння в соціальних мережах, обов'язково відзначити це. Варто батькам проявити свої почуття гордості за дитину, радості та задоволення. Такі батьківські методи можуть закріпити бажану поведінку. І взагалі, батькам не слід приховувати свої почуття чи то позитивні, чи то негативні. Краще повідомити про свій стан дитині і пояснити якою поведінкою або вчинком підлітка це викликано. Така відвертість між батьками і дітьми допоможе закріпити довірливі взаємини.

16. Слід пам'ятати про життєві нормативні кризи підліткового віку. Саме кризи та переживання: агресія, розчарування, сумніви, образи – емоції зі знаком «-» підштовхують дитину до віртуального простору, де вона може знайти розраду, підтримку, шляхи полегшення емоційного стану, шляхи подолання стресової ситуації. Часто така підтримка і шляхи виходу із ситуацій несуть загрозу життю і здоров'ю дитині.

17. Вдалим рішенням батьків буде спільне заняття творчою діяльністю разом з підлітком. Для нього важлива схвальна оцінка з боку дорослих, визнання його досягнень та вмінь.

18. Якщо дитина є сором'язливою, в неї виникають певні труднощі у спілкуванні в реальному житті, то батькам слід докласти зусилля по допомозі підліткові у налагодженні спілкування з іншими людьми. В таких випадках

допоможе спільна гуртова діяльність з іншими дітьми.

19. Сучасний Інтернет-простір має в собі загрози насильницького спрямування (кібербулінг, грумінг, тролінг, секстинг, рейтинг). Батькам необхідно відверто говорити про всі види насильства, які може зазнати дитина, перебуваючи в Інтернеті. А також визначити і проговорити, а краще записати алгоритми дій в таких ситуаціях. А якщо самостійно дитина не може впоратися із такими проявами, то вона може завжди розраховувати на допомогу батьків та відповідних компетентних в цій справі фахівців.

20. У сьогоднішні є актуальним питанням гігієнічного медіаспоживання. Багато можна знайти будь-яку інформацію з будь-якої теми, але не завжди така інформація несе в собі раціональне зерно. Батьки обов'язково мають говорити з дітьми про правдивість та достовірність розміщеного контенту в Інтернеті. У тісній співпраці з педагогами батькам необхідно розвивати у підлітка критичне мислення, аналізувати медіатексти.

21. Важливо підтримувати підлітка у рівнобічному його розвитку та обов'язково підтримувати його самостійний вибір. Навіть якщо захоплення наприклад, певним видом спорту або творчою діяльністю буде короткотривалим. Це досвід і він важливий для подальшого життя підлітка, це формуватиме певні навички. І якщо підліток буде займатися справою, яка йому до душі, то часу на «шкідливі звички» у нього не залишатиметься.

22. Корисним у налагодженні та укріпленні стосунків між батьками і підлітками є родинні традиції та ритуали. Вони зближують всіх членів родини, розвивають навички живого спілкування та взаємодії. Таким чином підліток привчатиметься слухати і чути інших, вільно з близькими ділитися своїми турботами та проблеми, говорити про власні потреби та почуття, навчатиметься емпатії. Традиції та ритуали допомагають дізнатися більше один про одного кожному членові родини, стати відкритішими одне до одного і глибше розуміти внутрішній світ одне одного.

23. Сучасний розвиток життя суспільства дуже стрімкий, зокрема цифрових технологій. І щоб спілкуватися з підлітком на одній мові, батькам

варто постійно вдосконалювати свої знання та вміння. Цікавитися новинками зі сфери Інтернет-технологій, вивчати нові ризики та загрози віртуального життя людства, щоб бути на крок попереду і зуміти вберегти життя і здоров'я дитини у віртуальному просторі, забезпечити підлітка відчуттям комфорту та навчити його правилам безпеки у віртуальному просторі.

Саме доброзичливе ставлення та довірливе спілкування батьків з підлітком є основою у побудові міцних взаєностосунків. Коли дитина може на сто відсотків довіряти своїм батькам, отримати підтримку та допомогу у будь-яких ситуаціях, навіть коли дитина сама є винною у ній, то це сприяє установленню дружніх стосунків між ними. І саме тоді батьки стають авторитетами для свого підлітка. В такій атмосфері дитина буде більше дослухатися до батьківських роз'яснень щодо безпечної поведінки в Інтернеті: чому не варто викладати свою адресу в Інтернеті; не потрібно звертати увагу на фото незнайомих людей, які хочуть дружити з підлітком у віртуальному просторі; що не слід розповсюджувати свою адресу, номер телефону й ділитися подробицями свого приватного життя тощо. А якщо виникають такі ситуації слід розповідати батькам. Вони не сваритимуть, а допоможуть виправити ситуацію та зрозуміти власні помилки.

Дуже важливо пам'ятати наступне. Підлітки потребують підтримки і допомоги постійно, а не лише тоді, коли в них з'являються яскраво виражені проблеми: замкнутість, зниження рівня навчальних досягнень, прогули уроків, бродяжництво, хронічна втома, різкі зміни настрою тощо. Варто цікавитися реальними досягненнями підлітка частіше, періодично підтримувати, давати стимул до руху, у досягненні поставлених цілей, навчати і розповідати про життя, яке має місце поза гаджетом з Інтернетом та власної кімнати.

Діяльність соціального педагога, класного керівника, вчителя щодо формування інтернет-безпечної поведінки у дитини підліткового віку, так само як і робота батьків у цьому напрямку, є об'ємною, потребує постійного оновлення знань про цифрові технології та Інтернет, вікові особливості

сучасних підлітків, методів та форм взаємодії з ними та їхніми батьками, щоб спільна діяльність педагогів та батьків з підлітками була ефективною та дієвою. Тому соціальним педагогам, адміністрації навчального закладу, класним керівникам, вчителям можна порекомендувати наступне:

1. Забезпечення безпечної шкільної інтернет-мережі, наявність політики навчального закладу щодо інтернет-безпеки для дітей.

2. Налагодити ефективну співпрацю вчителя і дитини допоможе розробка правил користування особистими гаджетами (мобільний телефон, планшет, ноутбук тощо) в самому навчальному закладі, під час уроків та перерв. Мета цих правил – контроль дотримання регламенту використання мобільних пристроїв під час навчально-виховного процесу. Варто до розробки та обговорень правил залучати самих дітей та батьків, щоб це були спільно прийняті норми.

3. Налагоджувати співпрацю, і постійно працювати за складеним спільним міжкоординаційним планом з різними організаціями, що працюють у сфері просвітницької і профілактичної діяльності щодо Інтернет-безпеки, залучати до співпраці громадські організації. Наприклад, Національна поліція, Бюро безоплатної юридичної допомоги, прокуратура, суд, центр зайнятості тощо.

4. Урізноманітнювати форми та методи просвітницької та профілактичної роботи, збільшити кількість застосування вербальних методів: окрім лекцій та бесід, годин спілкування, які передбачають пасивне сприйняття інформації, краще застосовувати диспути, дискусії, вікторини, квести, брейнринги, які активно залучають слухачів, дозволяють висловлювати власну думку та доводити її, а також інтерактивні методи передачі інформації (тренінги, сюжетно-рольові ігри, ярмарки, акції, вправи, перегляд художніх відеороликів, фільмів, мультфільмів, з подальшим їх обговоренням, знімання соціальних відеороликів та фоторобіт тощо).

5. Брати активну участь у розробці та впровадженню програм, які організують дозвілєву діяльність підлітків.

6. Залучати поліцію до спільних заходів дозвіллевої діяльності підлітків (спортивні змагання, конкурси, квести, інтерактивні заняття, акції тощо) та для проведення сюжетно-рольових ігор з метою ознайомлення з особливостями роботи правоохоронних органів. А також залучення до проведення тематичних днів, тижнів, декад.

7. Організовувати заходи з правової просвіти, формувань навичок безпечної поведінки в Інтернет-мережі фахівцями відповідних спеціальностей та за методикою «рівний-рівному» - залучати самих підлітків.

8. Під час перебування у навчальному закладі вчителі та педагоги мають звертати увагу та слідкувати за здобувачами освіти, як вони використовують гаджети: лише в навчальній і пізнавальній діяльності у навчальному закладі чи не за призначенням. У цьому допоможуть діагностичні анкети та тести, а також метод спостереження та бесід.

9. Під час організації просвітницько-профілактичних заходів слід врахувати зворотній ефект інформування з метою попередження – поширення інформації зростає пропорційно заходам, спрямованим на її видалення або попередження розповсюдження. Тому під час заходів не потрібно детально зосереджуватись на змістові самих ризиків Інтернет-середовища, необхідно сконцентрувати увагу підлітка на можливих наслідках для його власного здоров'я та життя, а також оточуючих його людей.

10. Наголошувати на відповідальному ставленні до поведінки та діяльності у кібер-просторі, критично аналізувати та сприймати інформацію, правила медіакультурного споживання, інтернет-гігієні, а також і це є дуже важливо, інформувати підлітків про їх право і можливість отримати допомогу практичних психологів та соціальних педагогів у критичних ситуаціях, в тому числі анонімно. Саме критичне мислення під час сприйняття інформації та обізнаність у правилах інформаційної гігієни допоможе підлітку запобігти впливові на них Інтернет-ризиків та потраплянню в небезпечні ситуації.

11. Важливо формувати у дітей, батьків та педагогічних працівників відповідальне ставлення до використання можливостей Інтернету, нетерпиме ставлення до порушення прав, свобод, безпеки дитини взагалі та у Інтернет-середовищі.

12. Педагогові слід пам'ятати про його власну інтернет-репутацію, яка віддзеркалюється на репутації навчального закладу. Вчителеві, педагогові потрібно слідкувати за інформацією, яку він поширює в інтернеті, соціальних мережах. Думати про те, хто може її побачити. Обов'язково розповідати підліткам про важливість онлайн-репутації, як правильно її формувати, як дбати про її безпеку.

13. Слідкувати за своєю професійною комунікацією. Для будь-якого електронного спілкування між працівниками навчального закладу, дітьми, їх батьками чи іншими зацікавленими сторонами завжди потрібно використовувати робочу електронну пошту навчального закладу, замість особистої.

14. Так як наразі вже тривалий час активно в навчальному процесі застосовується дистанційні форми навчання, які передбачають відео конференції, необхідно встановити у навчальному закладі чіткі правила під час таких конференцій. Наприклад, підписуватися власним ім'ям та прізвищем під час входу на конференцію, не використовувати на фото профіля зображення інших людей, груповий чат використовувати лише для навчально-виховних цілей та організаційних тощо.

15. Постійно поновлювати свої знання і покращувати навички цифрової медіаграмотності. Необхідно бути в курсі того, які ризики та загрози на підлітків можуть чекати в Інтернеті, як діти проводять свій час у цифровій мережі, цікавитися їхніми вподобаннями. Це допоможе краще зрозуміти дітей та встановити з ними довірливі взаємини швидше й легше.

Важливими є соціально-педагогічні та психологічні механізми, що посилюють рівень ефективності просвітницької та профілактичної роботи:

1. Своєчасне виявлення здобувачів освіти, які потерпають від інтернет-

загроз, а також схильних до Інтернет-адикцій в умовах навчального закладу.

2. Налагодження особистісних довірливих взаємин. Підлітки будуть довіряти тим дорослим, у кому вбачатимуть друзів і порадників, а не повчальників та ворогів.

3. Активне запровадження в педагогічну діяльність, у роботу заходів по створенню умов для формування навичок адекватної самооцінки підлітків, толерантної взаємодії та спілкування з вчителями та однокласниками, вибору ціннісних орієнтирів, що сприяли б особистісному вдосконаленню дітей підліткового віку.

4. Надавати дітям можливість позитивно себе реалізувати, дружньо надавати допомогу.

5. Важливо підтримувати ситуації успіху в навченій діяльності, заохочувати дітей у проявленні творчої ініціативи, створювати загальний емоційний настрій у стосунках з підлітками.

6. Пропагувати нульову толерантність до застосовування агресивних форм взаємовідносин з підлітками: обзивання, приниження, ігнорування, дратівливості. Необхідно проявляти у своїй поведінці неагресивні конструкції поведінки: доброзичливість, співчуття, розуміння тощо.

7. У роботі вчителя і педагога важливою складовою його діяльності є почуття гумору, довіри та взаємоповаги. Тому важливо ці якості розвивати в собі, а також і у підлітків.

8. Надавати власну позитивну емоційну підтримку дитині, коли в неї відбуваються якісні зміни у її навчанні, особисті чи загальному розвитку. Емоційна відкритість педагога тільки зміцнюватиме відносини між ним та дитиною.

9. Підтримувати у підліткові відчуття його власної компетентності, обізнаності та попереднього досвіду. Кожна дитина прагне, щоб її помітили, відзначили її досягнення в певному виді діяльності.

10. Проводячи просвітницько-профілактичну роботу педагог має враховувати те, що вся навчально-виховна діяльність була спрямована на

всіх учасників навчального процесу: дітей, батьків і вчителів.

Під час проведення консультацій педагог має чітко дотримуватися професійного етичного кодексу:

- До кожного клієнта і його проблеми ставитися з повагою, розумінням.

- Не применшувати важливість питання, з яким звернувся клієнт.

- Зберігати конфіденційність консультації, окрім випадків, коли це може загрожувати здоров'ю і життю самого клієнта або іншим людям.

- Якщо необхідно залучити інших людей (класного керівника, вчителя, батьків, дітей) до вирішення проблеми клієнта, то необхідно надавати певну дозу інформації, яка не буде розкривати конфіденційності консультації з клієнтом.

- Під час проведення консультації соціальний педагог має уважно вислухати клієнта, не відволікаючись на сторонні справи. Потрібно проявляти щире зацікавлення у зверненні клієнта та допомогти у пошуках виходу у вирішенні проблеми.

- Для здобувачів освіти соціальний педагог, на відміну від вчителя, має стати тією людиною, до якої можуть підлітки звернутися з будь-якого питання. Підліток має знати, що соціальний педагог завжди його уважно вислухає, проявить розуміння, розділить важливість його проблеми, не буде осуджувати дитину, допоможе знайти шляхи виходу зі складних ситуацій, надасть дієві рекомендації.

Таким чином, соціальний педагог проводить не лише просвітницько-профілактичні групові заходи щодо формування безпечної поведінки в Інтернеті у дітей підліткового віку з усіма учасниками освітнього процесу, а й надає індивідуальні та групові консультації.

ВИСНОВКИ

Дане магістерське дослідження було спрямоване на вивчення теоретичних засад діяльності соціального педагога щодо соціально-педагогічної просвітницько-профілактичної діяльності щодо формування навичок безпечної поведінки в Інтернеті у підлітків, що дало можливість зробити наступні висновки.

Інтернет-безпечна поведінка підлітка була розглянута як соціально-педагогічну проблему сучасності. Так, ми з'ясували, що проблема Інтернет-безпеки розглядається крізь призму таких понять як «комп'ютерна безпека», «медіа безпека», «кібербезпека», «інформаційна безпека» та інші, які використовуються відносно одного й того ж явища.

Вивчаючи питання безпеки в Інтернеті у соціально-педагогічному напрямі, поняття «загрози» та «ризик» більшість науковців ототожнюють, тому «загрозу» розглядатимемо як можливість нанесення шкоди в реальному часі здобувачу освіти під час перебування ним в мережі Інтернет. Їх можна об'єднати на чотири групи: контентні (протизаконний, шкідливий, неетичний), комунікативні (кібербулінг, кібергрумінг), електронні (викрадання персональних відомостей, атаки), споживчі (інтернет-магазини, онлайн-платежі).

Аналіз вітчизняного та зарубіжного дослідження показав, що практично стовідсотково українські підлітки є активними користувачами Інтернетом, а також в силу особливостей підліткового віку, діти цієї категорії мають найвищі шанси потрапити у загрозові ситуації у віртуальному просторі.

Нами були виділені особливості підліткового віку, що впливають на формування Інтернет-безпечної поведінки, серед них так: вікова криза підліткового віку; висока потреба в дорослості; несформовані моральні якості, погляди та цінності; підвищений егоцентризм, відчуття невпевненості

в колективі; яскраві прояви емоцій (супротив, впертість, протест, супротив виховним авторитетам); неусвідомлений потяг до невідомого, ризикованого; прагнення самостійності від дорослих, незалежності, автономності у власних діях та рішеннях; притаманність перебільшувати складність життєвої ситуації; значна розбіжність між реальним та ідеальним Я; емоційні поведінкові реакції на оточуючих (жадібність, схильність до неформальні угруповань, схильність до таємничості, конфліктність, уразливість, агресивність та ін.); труднощі у спілкуванні з як з однолітками, так і дорослими, відсутність спілкування, а також теплих і довірливих емоційних стосунків в родині; підвищена увага до того, що пов'язано з Інтернет-простором, але водночас відсутні конкретні захоплення, інтереси, хобі, які не пов'язані з гаджетами і комп'ютером.

Проблемі забезпечення безпечного Інтернет-середовища, для підлітків зокрема, увагу приділено як на міжнародному рівні, так і на державному. Україна починаючи з 90-х років минулого століття на законодавчому рівні почала перейматися безпекою дитини в Інтернеті. Це такі нормативні документи як закони «Про інформацію» (1992), «Про охорону дитинства» (2001), «Про захист суспільної моралі» (2003), «Про основні засади розвитку інформаційного суспільства в Україні на 2007-2015 роки» (2007). «Закон про захист персональних даних» 2010 року, «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо протидії булінгу (цькуванню)» (2019). Указ Президента «Про Стратегію кібербезпеки України» (2016), Закон України «Про освіту» (2017).

Також Україна доєдналася і до міжнародних ініціатив у цій сфері: міжнародна Конвенція про кіберзлочинність (доєднання у 2006р.), дотримання рекомендацій CM/Rec(2014)6, а також я CM/Rec (2018)2 Комітету міністрів Ради Європи державам-членам.

Але так як розвиток цифровізації суспільства має особливість стрімко розвиватися, тому держава має постійно вдосконалювати законодавчу базу щодо даного питання.

На освітньому рівні безпекою дітей в цифровому середовищі займається міністерство освіти. У Концепції нової школи України формування безпечної поведінки у дітей має наскрізний характер через всі її напрямки, тісні між предметні зв'язки. Міністерство освіти і науки на своєму сайті створило окремий розділ щодо безпеки дітей в Інтернеті. Він містить досить об'ємну наповнюваність інформацією як для батьків та педагогів, а й для дітей: навчально-методичні рекомендації, розробки занять та програм, чат-боти, тематичні інтернет-портали, пам'ятки, освітні серіали тощо.

В кожному окремому навчальному закладі питанням формування навичків безпечної поведінки займається і психологічна служба закладу, зокрема соціальний педагог. Адже у його посадових обов'язках і щорічних рекомендаціях щодо діяльності психологічної служби зазначається просвітницька і профілактична робота з негативними явищами в учнівському середовищі. Діяльність соціального педагога має бути цілеспрямована і скоординована на усіх учасників освітнього процесу, яка скерована на формування знань, умінь, навичків та цінностей, наявність яких під час перебування в Інтернеті сприяють задоволенню особистих потреб і запобігають можливості зазнати шкоди її благополуччю.

Необхідно виховувати у дітей думку, що комп'ютер, гаджет та інтернет - засоби освіти та роботи, особистісного зростання, а не для розваги та безцільного проведення часу. Навчання ставитись до Інтернету, комп'ютера, гаджета як до робочого інструмента – це вже результативна профілактична робота у формуванні навичок безпечного користувача Інтернетом. Також варто відзначити, що сучасні інформаційні та цифрові технології суттєво трансформували структуру дозвілля сучасних підлітків. Тому важливо дозвіллеву діяльність дитини підліткового віку все ж таки переводити більше у реальне життя і зменшувати віртуальне. Деякі дослідники вважають, що вплив віртуальної Інтернет-реальності на процес соціалізації майже такий значний, як і вплив батьків.

Для визначення впливу Інтернету на підлітка: скільки він часу там

проводить, які види діяльності є пріоритетними, ставлення до Інтернет-мережі, – тобто загального дослідження включеності Інтернету в життя підлітка, пропонуємо діагностики за розробками О. Черних, А. Жичкіної, І. Вознюка, О. Олексині, а також власні розробки. Загальна діагностика дозволить визначити які саме пріоритетні загрози є для певної групи, тому потім можна провести більш вузькі.

Підібрані діагностики для роботи з батьками і педагогами: опитувальник виявлення схильності до залежної поведінки В. Зав'ялова, таблиця самооцінки соціального педагога щодо базових компетентностей безпечної поведінки в Інтернеті О. Черних.

Нами була розроблена профілактична програма «Моя безпечна поведінка в Інтернеті», яка має на меті ознайомити підлітків із інтернет-загрозами, як їх ідентифікувати, як убезпечити себе від них і у разі потреби до кого діти можуть звернутися по допомогу. Також програма має завдання показати підліткам, що Інтернет – це джерело для особистісного зростання, навчання та якісного дозвілля, а також дозвілля в реальному світі набагато яскравіше, ніж у віртуальному.

Нами були створені рекомендації для педагогів та батьків для роботи по формуванню Інтернет-безпечної поведінки у підлітків. Як для батьків, так і для педагогів головним завданням є стати для підлітка тією людиною, якій вона буде довіряти і в загрозовій ситуації по допомогу вона звернеться саме до нього. Така робота буде мати ефект тільки при спільній роботі сім'ї і навчального закладу, при дотриманні як педагогами, так і батьками наданих рекомендацій. Комплексна діагностика допоможе скласти соціальному педагогу більш індивідуалізовану програму в роботі з дітьми, батьками та педагогами.

Вкрай важливо надавати альтернативні можливості проведення часу, організації дозвілля, особливо спільного батьків та дітей, розвитку здібностей та вподобань дитини.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Алексеєнко Т. Ф. Вплив інформаційних технологій на стан і розв'язання актуальних соціально-педагогічних проблем суспільства. *Наукові записки Тернопільск. нац. пед. ун-ту імені Володимира Гнатюка*. Сер.: Педагогіка. 2013. № 3. С. 3-8.
2. Алексеєнко Т. Ф. Ризикована поведінка : посіб. Вінниця : Фірма Планер, 2013. 172 с.
3. Алексеєнко Т. Ф. Формування безпечної поведінки підлітків в інтернет-мережах: проблема і перспективи її розв'язання. URL: https://lib.iitta.gov.ua/715632/2/01_19_Алексеєнко_Формування%20безпечної%20поведінки%20підлітків%20в%20інтернет-мережах%20-%20проблема%20і%20перспективи%20її%20розв'язання.pdf
4. Аналітичний звіт по результатам кількісного дослідження на тему «Сексуальне насильство над дітьми та сексуальна експлуатація дітей в Інтернеті в Україні» 2020. Дослідження було проведено МБО «Служба порятунку дітей» у партнерстві із Уповноваженим Президента України з прав дитини. Виконавець дослідження: Агенція Proinsight Lab. URL: <https://drive.google.com/file/d/1qPWJZ140hv24dZJcClmJv7yVwbrMVIEK/view?fbclid=IwAR0v0JNBU7L9rvrhvYRt8afYAYtI7nXlXco9rbFTfU58-GohM7cxSVU> (дата звернення 27.06.2022).
5. Атаманчук Н.М. Інтернет-залежність і механізми психологічного захисту підлітків. *Проблеми сучасної психології*. 2015. № 30. С.51-60.
6. Баранова Ю. М. Спілкування підлітків в соціальних Інтернет-мережах як особливий вид комунікації. *Наукові проблеми гуманітарних досліджень*. 2012. № 4 С. 105-110.
7. Безпечне користування сучасними інформційно-комунікативними технологіями: методичні рекомендації / упорядники С.В. Колесникова, Н.П. Бочкор. Київ: Україна, 2010. 72 с.

8. Белякова С. М., Шовкова К.О. Соціально-психологічні особливості розвитку особистості сучасного підлітка. *Молодий вчений*. 2018. № 5 (57). С. 454-458.
9. Бербега О. В. Небезпеки та ризики, з якими діти можуть зіштовхнутися в мережі Інтернет. *Безпека дітей в Інтернеті: попередження, освіта, взаємодія* : Матеріали обласної науково-методичної Інтернет-конференції Кіровоград, 2014. С. 92-95. URL: <http://konf.koippo.kr.ua/blogs/index.php/blog2/> (дата звернення: 03.07.2022).
10. Білоущенко В.В., Чарнецька Р.Т. Психологічні особливості інтернет-залежності в підлітковому віці. *Науковий вісник Херсонського державного університету*. 2013. №1. С.33-36.
11. Вакуленко О. В. Засоби масової інформації як особливий чинник впливу на формування способу життя особистості. *Соціальний працівник*. 2005. С. 14-18.
12. Вакуленко О. В. Особливості соціального розвитку особистості у підлітковому віці. *Педагогіка*. 30.01.2004. С.99-95.
13. Варивода К.С. Інформаційна безпека підлітка в інтернет мережі. *Молодий вчений*. 2016. №3(30). С. 365-368.
14. Варивода К.С. Інформаційно-психологічна безпека підлітків в умовах сучасних соціокультурних змін в Україні. *Young Scientist*. 2016. № 9.1 (36.1). С. 17-20.
15. Веб-сайт «Он-ляндія – безпечна веб-країна» режим доступу : URL: <https://disted.edu.vn.ua/media/bp/html/etusivu.htm> (дата звернення: 03.07.2022)
16. Вербицька Н., Діденко М., Ярмоленко Ю. Мій маленький монстри, або що відбувається з моєю дитиною?: Порадник для батьків, котрі мають дітей підліткового віку. Київ: Точка опори UA, 2018. 52 с.
17. Веретенко Т. Г., Снітко М. А. Компонентнісний підхід до діяльності підлітків у Інтернет-мережі. URL: https://elibrary.kubg.edu.ua/id/eprint/1305/1/T_Veretenko_M_Snitko_VChNP

[U_84_IPSP.pdf](#) (Дата звернення 28.06.2022).

18. Вплив інтернет-мережі на психіку дітей та молоді – виклик сьогодення: матеріали Всеукр. круг. столу. Одеса: ОДУВС, 2017. 134 с.
19. Галас І. І. Вплив Інтернет-мереж на розвиток особистості підлітка. *Наука майбутнього* : збірник наукових праць студентів, аспірантів та молодих вчених / гол.ред. В.В. Гоблик, І.І. Алмашій. Мукачево : МДУ. 2018. № Вип.1(1). С. 80-87.
20. Гієнко Л. Н. Модель формування соціальної компетентності підлітків загальноосвітнього закладу. *Світ науки, культури, освіти*. 2009. №3. С.241-243.
21. Голубєв В. О. Інформаційна безпека: проблеми боротьби з кіберзлочинами: Монографія. Запоріжжя: ГУ «ЗІДМУ», 2003. 250 с.
22. Данильчук Л. О. Ризики та небезпеки мережі Інтернет: до проблеми інформаційної захищеності дітей. *Педагогічний дискурс*. 2012. № 13. С. 68-71.
23. Інновації педагогічної освіти в умовах викликів сьогодення: монографія / за наук. ред. С. Я. Харченка. Київ : Талком, 2019. 343 с.
24. Закон України «Про основні засади забезпечення кібербезпеки України», 05.10.2017 № 2163-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2163-19#Text>
25. Закон України «Про основні засади розвитку інформаційного суспільства в Україні на 2007-2015 роки». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/537-16#Text>
26. Зверєва І.Д. Енциклопедія для фахівців соціальної сфери. Київ : «Універсум», 2012. 535 с.
27. Кліщук Ю. О., Лук'янець А. В. Вплив інтернету на сучасних підлітків України. *Соціально-гуманітарний вісник*. 2018. № 20-21. С. 123-122.
28. Кузнєцова І. В. Дитина і комп'ютер: виховання особистості в інформаційному суспільстві . *Обдарована дитина*. 2010. № 6. С. 41-46.
29. Кузнєцова І.В. Інтернет як середовище діяльності сучасних підлітків.

http://www.ecopsy.com.ua/data/zbirki/2003_01/sb01_33.pdf

30. Куріння, вживання алкоголю та наркотичних речовин серед підлітків, які навчаються: поширення й тенденції в Україні : За результатами дослідження 2015 року в рамках міжнародного проекту «Європейське опитування учнів щодо вживання алкоголю та інших наркотичних речовин – ESPAD» / О. М. Балакірєва (кер. авт. кол.), Т. В. Бондар, Ю. Ю. Приймак, Д. М. Павлова, О. В. Василенко, О. Т. Сакович, С. З. Сальніков, С. В. Сидяк, Ю. Б. Юдін, Н. С. Нахабич. Київ: Поліграфічний центр «Фоліант». 2015. 200 с.
31. Кухарська Н. П. Загрози безпеці дітей у соціальних мережах. *Безпека інформації*. 2014. Т. 20, № 2. С. 169-175.
32. Кушнар'ов С. В. Вплив засобів масової інформації на формування правосвідомості неповнолітніх : зарубіжний та вітчизняний досвід. *Соціальна педагогіка : теорія і практика*. 2009. № 2. С. 27-31.
33. Лещенко М. П. Підходи до стандартизації сформованості інформаційно-комунікаційної компетентності учнів: польський досвід / М. П. Лещенко, Л. І. Тимчук. *Інформаційні технології і засоби навчання*. 2014. Т. 42. № 4. С. 33-46.
34. Литовченко І.В, Максименко С.Д., Болтівець С. І., Чепа М.-Л. А., Бугайова Н. М. Діти в інтернеті: як навчити безпеці у віртуальному світі: посібник для батьків. Київ: ТОВ «Видавничий Будинок “Аванпост-Прим”», 2010. с. 48.
35. Макаренко Н.М. Проблеми сучасного підлітка на етапі дорослішання (adolescence) (на основі матеріалів зарубіжних інтернет-публікацій). *Збірник наукових праць К-ПНУ імені Івана Огієнка, Інституту психології імені Г.С.Костюка НАПН України*. 2013. №19. С. 368-378.
36. Найдьонова Л.А. Кібер-булінг або агресія в Інтернеті: способи розпізнання і захист дитини. Методичні рекомендації. *На допомогу вчителю*. Київ, 2011 №. 4. 34 с.
37. Пересипкіна Т.В. Стан здоров'я та прогноз поширеності захворювань

- серед підлітків України. *Здоров'я дитини*. 2014. №8(59). URL: [http://www.mif ua.com/archive/article/39893](http://www.mif.ua.com/archive/article/39893) (дата звернення 27.06.2022).
38. Поветкіна С. І., Чижма Д. М. Теоретичні аспекти дослідження проблеми інтернет-залежності у підлітків. *Перспективи розвитку сучасної психології*: збірник наукових праць. Переяслав-Хмельницький : УГСП. 2022. №10. С. 48-53.
39. Поліщук В. М. Вікова та педагогічна психологія (програмні основи, змістові модулі, інформаційне забезпечення) : навч.-метод. посіб. / В. М. Поліщук. Суми : ВТД «Університетська книга», 2007. 330 с.
40. Про схвалення Концепції реалізації державної політики у сфері реформування загальної середньої освіти «Нова українська школа» на період до 2029 року : Розпорядження КМУ від 14 грудня 2016 р. № 988-р. (дата звернення 27.06.2022).
- 41.Олексин О.І. Програма «Безпечна поведінка підлітків в Інтернеті». 2021. URL: http://psychologdcpp.in.ua/wp-content/uploads/2021/09/I-місце-Івано-Франківськ-Олексин-Безпечна_поведінка_в_інтернеті.pdf (Дата відвідування 16.10.2022).
42. Розлуцька Г. М., Опачко М. В. Вивчення проблеми інтернет-залежності: аналіз результатів експериментального дослідження. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2006. №24. С.133-137
43. Савчин М. В. , Василенко Л. В. Вікова психологія : Навч. посіб. Київ : Академія, 2011. 368 с. URL: https://pidru4niki.com/11640401/psihologiya/psihologichni_novoutvorennya_pidlitkovogo_viku (дата звернення 29.06.2022)
44. Сайт кіберполіції України. URL: <https://www.cybercrime.gov.ua/index.php> (дата звернення: 25.06.2022).
45. Сакун О. А., Хащевацька І. В. Діти в Інтернеті: реальні небезпеки віртуального світу. Безпека дітей в Інтернеті: попередження, освіта, взаємодія : Матеріали обласної науково-методичної Інтернет-конференції Кіровоград, 2014. С. 153-155.

URL:<http://konf.koippo.kr.ua/blogs/index.php/blog2/> (дата звернення: 03.07.2022).

46. Скрипченко О.В. Вікова та педагогічна психологія: навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл / уклад. О.В. Скрипченко, Л.В. Долинська, З.В. Огороднійчук та інш. 2-ге вид. Київ: Каравела, 2007. 400с.
47. Словник із соціальної роботи. URL: <https://slovnyk.me/dict/socialwork/%D0%BF%D1%96%D0%B4%D0%BB%D1%96%D1%82%D0%BE%D0%BA> (дата звернення 29.06.2022).
48. Снітко М. А. Компонентнісний підхід до діяльності підлітків у Інтернет-мережі. *Вісник Чернігівського державного педагогічного університету*. Чернігів: ЧДПУ, 2011. С. 35–39.
49. Снітко М.А. Соціально-педагогічні умови формування у підлітків безпечної поведінки в інтернет-мережі: автореф дис. ... канд. пед. наук: 13.00.05. Київ, 2014. 20с.
50. Соціальна педагогіка: технологічний аспект: наук.-метод. посібник: у 2 ч. / С. Я. Харченко, Н. П. Краснова, Л. П. Харченко. Луганськ: Вид-во ДЗ «ЛНУ імені Тараса Шевченка», 2010. Ч. 1. 383 с.
51. Стахова, О. О., Борисюк, Т. П. *Психологічні особливості прояву інтернет-залежності в підлітковому віці. Наукове мислення: збірник статей вісімнадцятої Всеукраїнської практично-пізнавальної інтернет-конференції «Наукова думка сучасності і майбутнього»*. 2018. С. 58-60.
52. Столбов Д. В. Особливості інтернет-діяльності сучасного підлітка. *Педагогіка*. 2014. № 1(12) С.327-331.
53. Столбов Д.В. Сутність і зміст поняття інтернет-безпеки сучасного школяра. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2012. №33 С.187-189.
54. Сухомлинський В.А. Сердце отдаю детям. Рождение гражданина. Письма к сыну. Киев: Рад. Школа, 1985. 557 с.
55. Токарева Н. М. Сучасний підліток у системі психолого-педагогічного супроводу : монографія / Н. М. Токарева, А. В. Шамне, Н. М. Макаренко.

- Кривий Ріг, 2014. 312 с.
56. Удалова О., Швед О., Кузнєцова О. Безпечне користування сучасними інформаційно-комунікативними технологіями . Київ: Україна, 2010. 72 с.
 57. Церковний А. Аспекти формування Інтернет-залежності. *Соціальна психологія*. 2004. № 5(7). С.149-154.
 58. Черних О.О. Аналіз класифікацій загроз в інтернеті. Вісник ЛНУ імені Тараса Шевченка. 2015. №1(290). С.281-289.
 59. Черних О.О. Керівництво із соціально-педагогічного супроводу формування безпечної поведінки підлітків в Інтернеті : навчально-методичний посібник. Київ: ТОВ «ЦП «КОМПРИНТ», 2017. 104 с.
 60. Черних О.О. Формування безпечної поведінки дітей в інтернеті як актуальний напрям соціально-педагогічного супроводу / Інновації педагогічної освіти в умовах викликів сьогодення : монографія / за наук. ред. С. Я. Харченка. Київ : Талком, 2019. С.305-330.
 61. Шамич О.М. Психологічні передумови формування громадської активності молодших підлітків. *Педагогіка, психологія та медико-біологічні проблеми фізичного виховання і спорту*. 2011. №5. С.115-120.
 62. Щербатенко Т. Як не заблукати в Інтернеті. Львів: Видавництво Старого Лева, 2013. 104 с.
 63. ЮНФПА. Підліткова і молодіжна демографія. Огляд. URL: <http://www.unfpa.org/webdav/site/global/shared/factsh>. (дата звернення 29.06.2022).
 64. F. Philip Rice (2017). *The Adolescent: Development, Relationships, and Culture*. Pearson. 14 edition. 608 p.
 65. Kukharska N., Kukharskyu V. Threats to children security in social networks. *Ukrainian Scientific Journal of Information Security*, 2014, vol. 20, issue 2, p. 169-175.
 66. Livingstone S., Haddon L., Görzig A. and Ólafsson K. (2011). *Risks and safety on the internet: the perspective of European children: full findings and policy implications from the EU Kids Online survey of 9-16 year olds and their*

parents in 25 countries. EU Kids Online, The London School of Economics and Political Science, London, UK.

67. Zeeko Internet Safety Guide. 2016. Published by Zeeko, Dublin, Ireland. [Електронний ресурс]. Режим доступу : <http://zeeko.ie/wp-content/uploads/2016/02/Zeeko-Internet-Safety-Guide.pdf> (Дата відвідування 15.10.2022)

ДОДАТКИ

Додаток А

Черних О.О. Керівництво із соціально-педагогічного супроводу формування безпечної поведінки підлітків в Інтернеті : навчально-методичний посібник / Черних О.О. К.: ТОВ «ЦП «КОМПРИНТ», 2017. 104 с.

АНКЕТА щодо виявлення рівня безпечної поведінки підлітків в Інтернеті
Ми просимо тебе відповісти на питання цієї анкети. У кожному питанні потрібно підкреслити обраний варіант відповіді або вказати власну думку після слів „Твій варіант”.

Дякуємо за співпрацю!

1. Твій вік _____

2. Стать _____

3. Місце проживання:

сільська місцевість

місто

4. Назва школи, клас

5. Який пристрій ти використовуєш найчастіше для користування Інтернет?

мобільний телефон/смартфон/планшет;

ноутбук;

стаціонарний комп'ютер.

6. Як часто ти використовуєш Інтернет протягом дня?

1 – 3 години

4 – 6 годин

7 – 9 годин

більше 9 годин

7. Як часто твої батьки користуються Інтернетом?

- 1 – 3 години
- 4 – 6 годин
- 7 – 9 годин
- 10 – 12 годин
- більше 12 годин

8. Від кого ти дізнаєшся, що є небезпечним для тебе в Інтернеті?

- батьки;
- друзі;
- вчителі;
- сам шукаю інформацію про це в Інтернеті;
- випадково натрапляю на таку інформацію в Інтернеті;
- твій варіант.

9. Яку підтримку щодо безпечного користування Інтернетом тобі надають батьки (необмежена кількість варіантів)?

- установлюють фільтри та програми, що блокують небажаний зміст;
- установлюють часи перебування в Інтернеті;
- переглядаємо разом сайти;
- спостерігають, що я дивлюсь, але не коментують це;
- обговорюємо та критично оцінюємо зміст сайтів, деякі пости у соцмережах;
- допомагають мені з вибором товарів через мережу Інтернет;
- ніяку;
- твій варіант.

10. Обери варіанти, які, на твою думку, є прикладами порушення прав людини в Інтернеті (необмежена кількість варіантів):

- зламувати акаунт іншої людини та вести активність від її імені;
- пересилати розмову з людиною іншій людині;
- розміщувати в себе на сторінці неправдиву інформацію, образливі чутки

про інших людей;

- розміщувати фото без згоди людей, які є на ньому;
- цькувати, погрожувати, переслідувати людину, яка тобі не подобається, у приватному спілкуванні в Інтернеті;
- розголошувати приватні подробиці життя інших людей.

11. Наведи приклади того, як за допомогою Інтернету ти можеш брати участь в обговоренні питань, що тебе стосуються.

12. Який негативний вплив на твоє здоров'я має або може мати в подальшому користування Інтернетом?

13. Куди чи до кого можна звернутися по допомогу та захист, якщо ти став(ла) жертвою чиїхось дій в Інтернеті?

14. Якщо ти бачиш в Інтернеті те, що варто змінити/видалити (помилки, шахрайство, насильницький контент, порушення прав людини, порушення авторських прав), то (необмежена кількість варіантів):

- повідомляєш про це батьків;
- обираєш опцію „поскаржитись” у соціальних мережах;
- пишеш адміністратору сайту/групи/порталу;
- повідомляєш про це вчителів;
- видаляєш цю інформацію, якщо ти її розмістив;
- повідомляєш про це поліцію;
- нічого не робиш;
- твій варіант.

15. Обери два варіанти дій, які ти найчастіше виконуєш, користуючись Інтернетом:

- читаю, слухаю, дивлюся;
- веду групу/блог/власний сайт, завантажую відео, музику й аудіо, пишу пости/статті, розпочинаю онлайнві кампанії;
- оновлюю статус у соціальних мережах, розміщую інформацію на своїй сторінці;
- додаю фотографії, голосую за фото/пости/сторінки;
- маю профіль у соціальних мережах, відвідую соціальні мережі;
- залучаюсь до створення рейтингів продуктів, коментую, беру участь в онлайнвих обговореннях/дискусіях, долучаюсь до створення й редагування статей у вікіпедії, беру участь в онлайнвих опитуваннях, коментую законодавчі ініціативи.

16. Що ти робиш, аби зберегти здоров'я під час користування Інтернетом? (необмежена кількість варіантів):

- постійно слідкую за осанкою та відстанню від очей до екрану;
- роблю зарядку для очей;
- зменшую кількість часу користування Інтернетом;
- намагаюсь не звертати уваги на негативний зміст;
- обговорюю негативний зміст з друзями/батьками;
- не дивлюсь негативні сайти та не втручаюсь у дискусії, які мене засмучують;
- нічого;
- твій варіант.

17. Якщо в тебе або твоїх друзів були випадки, коли звертались по допомогу/захист під час користування Інтернетом, до кого було це звернення (необмежена кількість варіантів)?

- до психолога або соціального педагога;
- до сервісного центру або технічної підтримки мого провайдера/оператора мобільного зв'язку або сайту;
- до поліції чи суду;
- до батьків;
- до знайомих/друзів;
- до вчителів;
- нікуди не звертались;
- твій варіант.

18. Обери твердження, які ти вважаєш правильними (необмежена кількість варіантів):

- анонімність в Інтернеті не є абсолютною й може бути розкрита у випадках загрози громадському порядку, захисту прав інших осіб;
- права людини можуть бути реалізовані тільки в житті поза Інтернетом, а не в Інтернеті;
- на своїй сторінці я можу писати й розміщувати все, що завгодно (включаючи образи та висловлювання ненависті), бо це моя свобода слова;
- права людини в Інтернеті належать кожній людині;
- право на освіту в Інтернеті я можу реалізовувати щодня, навчаючись, наприклад, на онлайн-курсах;
- свобода слова – це найголовніше, навіть якщо я зачіпаю права людини іншої особи;
- приватні компанії в Інтернеті зобов'язані поважати права людини;
- діти та молодь мають право на особливу увагу й допомогу під час роботи в Інтернеті;
- кожен користувач має право знати й розуміти, як його дані обробляють в Інтернеті.

19. Обери продовження фрази «Мені подобається, що тепер завдяки

Інтернету я можу...» (необмежена кількість варіантів):

- брати участь у голосуванні щодо проведення заходів у школі;
- брати участь в обговоренні ініціатив у нашому місті/селі/області/країні/світі;
- брати участь в оцінюванні роботи сайтів/будь-яких кампаній/товарів тощо;
- організувати голосування та обговорення будь-чого, що стосується мене та моїх однолітків;
- створювати пости/фото/відео, що підіймають місцеві проблеми та спонукають до обговорення;
- привертати уваги до питань, що мене турбують;
- твій варіант.

20. Твоє ставлення до здоров'я, пов'язане з використанням цифрових пристроїв та Інтернету, можна охарактеризувати такою фразою (обери один варіант):

- моє здоров'я – то моя справа; коли щось заболить, тоді і займатимусь цим питанням;
- я постійно шукаю інформацію для покращення стану мого здоров'я під час роботи з цифровими пристроями;
- я розповідаю близьким/друзям про те, як безпечно для здоров'я користуватись Інтернетом;
- твій варіант.

21. Яке твердження описує твоє ставлення до механізмів захисту прав людини, що були порушені онлайн? (обери один варіант):

- якщо права людини порушені в Інтернеті, я можу отримати підтримку й захист;
- якщо права людини порушені в Інтернеті, я маю сумніви, що можу це довести і отримати підтримку;
- чесно кажучи, я нічого про це не знаю.

Дякуємо за твої відповіді!

Ключ до анкети щодо виявлення рівня сформованості безпечної поведінки підлітків в Інтернеті

Компетенція/ № питання	Бали та рівень сформованості
Розуміння застосування поняття прав людини в Інтернеті	
Питання № 10 – 6 балів і більше: за кожний обраний варіант 1 бал (крім „ніяку” – 0 балів) Питання № 14 – 6 балів і більше: за кожний варіант 1 бал (крім „нічого не роблю” – 0 балів) Питання № 18 – 6 балів (1 бал за обрання правильних тверджень № 1, 4, 5, 7, 8, 9)	0 – 6 балів – низький рівень 7 – 12 балів – середній рівень 13 – 18 і більше – високий рівень
Електронна участь	
Питання № 11 – 6 балів і більше (за кожний запропонований варіант 1 бал) Питання № 15: 6 балів Відповідь № 1 – 1 бал Відповідь № 2 – 3 бали Відповідь № 3 – 2 бали Відповідь № 4 – 2 бали Відповідь № 5 – 1 бал Відповідь № 6 – 3 бали Питання № 19 – 1 бал за кожну обрану відповідь	0 – 6 балів – низький рівень 7 – 12 балів – середній рівень 13 – 18 і більше – високий рівень
Збереження здоров'я під час роботи з цифровими пристроями	

Питання № 12 – 6 балів і більше (за кожний запропонований варіант 2 бали, за „не знаю” та „ніякий” – 0 балів) Питання № 16 – 6 балів і більше (1 бал за кожен обрану відповідь) Питання № 20 – 6 балів Відповідь № 1 – 2 бали Відповідь № 2 – 4 бали Відповідь № 3 – 6 балів	0 – 6 балів – низький рівень 7 – 12 балів – середній рівень 13 – 18 і більше – високий рівень
Звернення по допомогу та захист	
Питання № 13 – 6 балів і більше (за кожний варіант 2 бали) Питання № 17 – 6 балів і більше (1 бал за кожен обрану відповідь) Питання № 21: Відповідь № 1 – 6 балів Відповідь № 2 – 4 бали Відповідь № 3 – 2 бали	0 – 6 балів – низький рівень 7 – 12 балів – середній рівень 13 – 18 і більше – високий рівень

Додаток Б

Черних О.О. Онлайн: навчально-методичний посібник. К.: ВАІТЕ, 2020.

108 с.

„Участь онлайн“

Ми просимо тебе відповісти на запитання цієї анкети для підготовки заходу з безпеки в Інтернеті. У кожному запитанні потрібно підкреслити обраний варіант відповіді або вказати власну думку після слів „Твій варіант“. Усі відповіді залишаються анонімними й будуть представлені узагальнено.

Дякуємо за співпрацю!

1. Наведи приклади того, як за допомогою Інтернету ти можеш брати участь в обговоренні питань, що тебе стосуються.

2. Обери варіанти дій, які ти найчастіше виконуєш, користуючись Інтернетом:

- читаю, слухаю, дивлюся
- веду групу/блог/власний сайт, завантажую відео, музику й аудіо, пишу пости/статті, розпочинаю онлайн кампанії
- розміщую інформацію на своїй сторінці в соціальних мережах
- додаю фотографії, реагую на фото/пости/сторінки
- маю профіль у соціальних мережах, відвідую соціальні мережі
- залучаю до створення рейтинга продуктів, коментую, беру участь в онлайнних обговореннях/дискусіях, допущаю до створення й редагування статей у вікіпедії, беру участь в онлайнних опитуваннях, коментую законодавчі ініціативи.

3. Обери продовження фрази „Мені подобається, що тепер завдяки Інтернету я можу...“ (необмежена кількість варіантів):

- брати участь у голосуванні щодо проведення заходів у школі
- брати участь в обговоренні ініціатив у нашому місті/селі/області/країні/світі
- брати участь в оцінюванні роботи сайтів/будь-яких кампаній/товарів тощо
- організовувати голосування та обговорення будь-чого, що стосується мене й моїх однолітків
- створювати пости/фото/відео щодо місцевих проблем та спонукають до обговорення
- привертати увагу до питань, що мене турбують
- твій варіант _____

Дякуємо за твої відповіді!

„Звернення по допомогу та захист“

Ми просимо тебе відповісти на запитання цієї анкети для підготовки заходу з безпеки в Інтернеті. У кожному запитанні потрібно підкреслити обраний варіант відповіді або вказати власну думку після слів „Твій варіант“. Усі відповіді залишаються анонімними й будуть представлені узагальнено.

Дякуємо за співпрацю!

1. Куди чи до кого можна звернутися по допомогу та захист, якщо ти став(стала) жертвою чіхось дій в Інтернеті?

2. Якщо в тебе або твоїх друзів були випадки, коли ви звертались по допомогу/захист під час користування Інтернетом, до кого було це звернення? (необмежена кількість варіантів)

- до психолога або соціального педагога
- до сервісного центру або технічної підтримки мого провайдера/оператора мобільного зв'язку або сайту
- до поліції
- до суду
- до батьків
- до знайомих/друзів
- до вчителів
- нікуди не звертались
- твій варіант _____

3. Які твердження описує твоє ставлення до механізмів захисту прав людини, що були порушені онлайн? (обери один варіант):

- якщо права людини порушені в Інтернеті, я можу отримати підтримку й захист
- якщо права людини порушені в Інтернеті, я маю сумніви, що можу це довести і отримати підтримку
- чесно кажучи, я нічого про це не знаю.

Дякуємо за твої відповіді!

„Повага до прав людини онлайн“

Ми просимо тебе відповісти на запитання цієї анкети для підготовки заходу з безпеки в Інтернеті. У кожному запитанні потрібно підкреслити обраний варіант відповіді або вказати власну думку після слів „Твій варіант“. Усі відповіді залишаються анонімними й будуть представлені узагальнено.

Дякуємо за співпрацю!

1. Обери варіанти, які, на твою думку, є прикладами порушення прав людини в Інтернеті (необмежена кількість варіантів):

- зламувати акаунт іншої людини та вести активність від її імені
- пересилати розмову з людиною іншій людині без її згоди
- розміщувати в себе на сторінці неправдиву інформацію, образливі чутки про інших людей
- розміщувати фото без згоди людей, які є на ньому
- цькувати, погрозувати, переслідувати людину, яка тобі не подобається, у приватному спілкуванні в Інтернеті
- розголошувати приватні подробиці життя інших людей.

2. Якщо ти бачиш в Інтернеті те, що варто змінити/видалити (помилки, шахрайство, насильницький контент, порушення прав людини, порушення авторських прав), то (необмежена кількість варіантів):

- повідомляю про це батькам
- обираю опцію „поскаржитись“ у соціальних мережах
- пишеш адміністратору сайту/групи/порталу
- повідомляю про це вчителів
- видалюю цю інформацію, якщо ти її розмістив
- повідомляю про це поліції
- нічого не роблю
- твій варіант _____

3. Обери твердження, які ти вважаєш правильними (необмежена кількість варіантів):

- анонімність в Інтернеті не є абсолютною й може бути розкрита у випадках загрози громадському порядку, захисту прав інших осіб
- права людини можуть бути реалізовані тільки в житті поза Інтернетом, не в Інтернеті
- на своїй сторінці я можу писати й розміщувати все, що завгодно (включачи образи та висловлювання ненависті), бо це моя свобода слова
- права людини в Інтернеті належать кожній людині
- право на освіту в Інтернеті я можу реалізувати щодня, наприклад, на онлайнних курсах
- свобода слова – це найголовніше, навіть якщо я зачіпаю права людини іншої особи
- приватні кампанії в Інтернеті зобов'язані поважати права людини
- діти й молодь мають право на особливу увагу й допомогу під час роботи в Інтернеті.

Дякуємо за твої відповіді!

Ключ до Анкети. „Повага до прав людини онлайн“ 1. Усі відповіді правильні. 2. Усі відповіді правильні. 3. Правильні відповіді – запитання 1, 4, 5, 7, 8

Анкета щодо безпечної поведінки в інтернеті

Ми просимо тебе відповісти на запитання цієї анкети для підготовки заходу з безпеки в Інтернеті. У кожному запитанні потрібно підкреслити обраний варіант відповіді або вказати власну думку після слів „Твій варіант“. Усі відповіді залишаються анонімними й будуть представлені узагальнено.

Дякуємо за співпрацю!

1. Твій вік _____
2. Стать _____

3. Який пристрій ти використовуєш найчастіше для користування Інтернетом?

- смартфон
- ноутбук
- планшет
- стаціонарний комп'ютер.

4. Для чого ти використовуєш Інтернет? (можеш обрати необмежену кількість відповідей)

- самовираження
- перегляд кіно, фільмів, серіалів
- спілкування
- ігри
- перегляд відео, фото
- покупки/замовлення товарів
- читання книг, блогів, цікавих сайтів
- оплата товарів/послуг
- навчання
- робота
- відвідування музеїв
- твій варіант: _____

5. Які соціальні медіа чи месенджери ти використовуєш?

6. Від кого ти дізнаєшся, що є небезпечним для тебе в Інтернеті? (необмежена кількість варіантів)

- батьки
- випадково натрапляю на таку інформацію в Інтернеті
- друзі
- твій варіант: _____
- вчителі
- сам шукаю інформацію про це в Інтернеті

„Збереження здоров'я під час користування цифровими пристроями та інтернетом“

Ми просимо тебе відповісти на запитання цієї анкети для підготовки заходу з безпеки в інтернеті. У кожному запитанні потрібно підкреслити обраний варіант відповіді або вказати власну думку після слів „Твій варіант“. Усі відповіді залишаються анонімними й будуть представлені узагальнено.

Дякуємо за співпрацю!

- 1. Який негативний вплив на твоє здоров'я має або може мати в подальшому користування інтернетом та цифровими пристроями?**

- 2. Що ти робиш, аби зберегти здоров'я під час користування інтернетом? (необмежена кількість варіантів):**

- постійно сліdkую за осанкою та відстанню від очей до екрану
- роблю зарядку для очей
- зменшую кількість часу користування інтернетом
- намагаюся не звертати уваги на негативний зміст
- обговорюю негативний зміст з друзями/батьками
- не дивлюся негативні сайти та не втручаюся у дискусії, які мене засмучують
- нічого
- твій варіант _____

- 3. Твоє ставлення до здоров'я, пов'язане з використанням цифрових пристроїв та інтернету, можна охарактеризувати такою фразою (обери один варіант):**

- моє здоров'я – то моя справа; коли щось заболить, тоді й займатимусь цим питанням
- я постійно шукаю інформацію для збереження стану мого здоров'я під час роботи з цифровими пристроями
- я розповідаю близьким/друзям про те, як безпечно для здоров'я користуватись інтернетом
- твій варіант _____

Дякуємо за твою відповідь!

Додаток В

Анкета «Рівень поведінки в Інтернеті»

Вознюк І.М. Мій безпечний електронний світ. Турійськ. 2015. 68 с.

Шановний респонденте, вибери одне із тверджень до кожного з семи питань.

Дякуємо за співпрацю!

1. А. Коли мені сумно або самотньо, я звичайно виходжу в Інтернет.

1.Б. Я не відчуваю необхідності вийти в Інтернет тоді, коли в мене поганий настрій.

2.А. Коли я проводжу в Інтернеті менше часу, чим звичайно, я відчуваю себе подавлено. 2.Б. Мій емоційний стан не залежить від того, скільки часу я проводжу в Інтернеті.

3.А. Я відчуваю, що моє захоплення Інтернетом заважає моєму навчанню, роботі або відносинам з людьми поза Інтернетом.

3.Б. Використання Інтернету не заважає моїм відносинам з людьми, навчанню або роботі. 4.А. Багато моїх знайомих не знають, скільки часу я насправді проводжу в Інтернеті.

4.Б. Більшість моїх знайомих знає, скільки часу я проводжу в Інтернеті.

5.А. Я часто намагаюся зменшити кількість часу, що я проводжу в Інтернеті.

5.Б. Я не намагаюся зменшити кількість часу, що я проводжу в Інтернеті.

6.А. Коли я не в Інтернеті, я часто думаю про те, що там відбувається.

6.Б. Коли я не в Інтернеті, я рідко думаю про нього.

7.А. Я волію спілкуватися з людьми або шукати інформацію через Інтернет, а не в реальному житті.

7.Б. Я далеко не завжди вдаюся до допомоги Інтернету, коли мені потрібно знайти інформацію або поспілкуватися.

Ключі.

Вибір варіанта «А» оцінюється в 1 бал, вибір варіанта «Б» - 0 балів. Від 0 до 3 балів - не зловживаєте Інтернетом. Від 3 до 5 балів - звичайний користувач, але інколи забагато часу проводити в Інтернеті. Від 6 і вище Ви занадто багато часу проводити в Інтернеті.

Додаток Г

Вид роботи	Кількість затраченого часу						
	Понеділок	Вівторок	Середа	Четвер	П'ятниця	Субота	Неділя
Навчання							
Перегляд фільмів							
Слухання музики							
Ігри							
Спілкування в соцмережах							
Перегляд інтернет-сторінок							
Перегляд новинних стрічок							
Ведення прямих ефірів							
Записування сторіз							
Викладання фото							
Інший вид роботи (вкажи)							

Додаток Д

Методика «Незакінчені речення», розроблена А. Жичкіною та Є. Щепіліною, спрямована на виявлення суб'єктивного ставлення респондентів до Інтернету.

Інструкція: «Нижче наводяться 33 незакінчених речення. Будь ласка, прочитайте кожне речення і закінчіть його. Не треба довго думати над кожною фразою, записуйте першу думку, що прийшла Вам в голову. Довжина і будова фрази не мають значення. Намагайтеся виконувати завдання швидко».

Опитувальник

1. Три слова, що означають для мене «Інтернет»: ...
2. Коли я перебуваю в Мережі, я ...
3. Більшість сайтів в Інтернеті ...
4. Мені здається, що час в Мережі
5. Інтернет допомагає мені ...
6. Більшість людей в Інтернеті ...
7. Після виходу з Мережі, я відчуваю ...
8. В Інтернеті мене приваблює, перш за все ...
9. Найбільше часу в мережі у Мене йде на ...
10. Інші люди в Інтернеті здаються мені ...
11. Коли я перебуваю в Мережі, мені буває складно ...
12. Інформація в Інтернеті ...
13. В Інтернеті мене часто дратує ...
14. Переходячи по посиланнях, я відчуваю ...
15. Коли я перебуваю в Мережі, мій настрій ...
16. Інтернет заважає мені ...
17. Я відвідую сайти в Інтернеті, щоб ...
18. Інтернет може приносити користь, якщо ...

19. Я вважаю, що Інтернет потрібен для ...
20. Найбільшою помилкою, яку я здійснивав в Інтернеті, було ...
21. Коли я входжу в Мережу, мені здається, що ...
22. Іноді я відчуваю, що Інтернет ...
23. Найкраще, що я зробив, перебуваючи в Інтернеті ...
24. Входячи в Інтернет, люди зазвичай хочуть ...
25. Я сприймаю простір Мережі як ...
26. Я в Інтернеті і я в реальному житті ...
27. Коли я заходжу в Інтернет, я відчуваю себе ...
28. Я сприймаю своїх віртуальних співрозмовників як ...
29. Коли мені потрібно знайти інформацію з будь-якого питання, я ...
30. Перебування в Інтернеті для мене – це ...
31. Інтернет може бути не корисним або навіть шкідливим, якщо ...
32. В Інтернеті я ...
33. Моє життя без Інтернету стало б ...

Обробка результатів :

Сприйняття Інтернету в цілому: № 1, 4 (шкала «сприйняття часу»), 7, 9, 11, 14,– 15, 19, 21, 22, 25 (шкала «сприйняття простору»), 30, 33.

Позитивні властивості Інтернету: № 5, 8, 18, 23

Негативні властивості Інтернету: № 13, 16, 20, 31

Люди в Інтернеті: № 6, 10, 24, 28

Інформація в Інтернеті: № 3, 12, 17, 29

Я в Інтернеті: № 2, 26, 27, 32

Додаток Ж

Опитувальник «Інтернет-залежність (за Кімберлі Янгом, адаптація
В.О. Лоскутова)

Інструкція: »Дайте відповідь, будь ласка, гранично чесно, на наступні питання. Оцініть свої відповіді на кожне з питань за наступною шкалою: ніколи або дуже рідко, іноді, регулярно, часто, завжди.

Обробка результатів.

Відповіді респондентів оцінюються наступним чином:

- ніколи або дуже рідко – 1 бал;
- іноді – 2 бали;
- регулярно – 3 бали;
- часто – 4 бали;
- завжди – 5 балів.

Бланк опитувальника.

Клас _____

Стать _____

1. Чи помічаєте, що проводите в он-лайнні більше часу, ніж мали намір?
2. Чи помічаєте, що можете знехтувати домашніми справами, щоб довше побродити в мережі?
3. Чи помічаєте, що віддаєте перевагу перебуванню в мережі замість безпосереднього спілкування з другом?
4. Чи помічаєте, що заводите знайомства з користувачами Інтернету, перебуваючи в он-лайнні?
5. Чи помічаєте, що дратуєтесь через те, що навколишні цікавляться кількістю часу, що Ви проводите в мережі?
6. Чи відзначаєте, що перестали робити успіхи в навчанні або роботі, так як занадто багато часу проводите в мережі?
7. Чи перевіряєте електронну пошту раніше, ніж зробите щось інше, більш

необхідне?

8. Чи відзначаєте, що знижується продуктивність праці через захоплення Інтернетом?
9. Чи помічаєте, що займаєте оборонну позицію і приховують, коли вас питають, чим ви займаєтеся в мережі?
10. Чи блокують думки про ваше реальне життя думки про Інтернет?
11. Чи відчуваєте Ви задоволення від того, що черговий раз заходите в Мережу?
12. Чи відчуваєте, що життя без Інтернету нудне, порожнє і безрадісне?
13. Чи помічаєте, що сваритесь, кричите або іншим чином висловлюєте своє роздратування, коли хтось намагається відвернути вас від перебування в мережі?
14. Чи нехтуєте сном, засиджуючи в Інтернеті допізна?
15. Чи плануєте чим займетесь в Інтернеті, перебуваючи в офлайні?
16. Чи говорите собі: «Ще хвилинку», сидячи в мережі?
17. Чи завжди можете скоротити час, що проводиться в он-лайні?
18. Чи намагаєтесь приховати кількість часу, що проводиться вами в мережі?
19. Замість того, щоб вибратися куди-небудь з друзями, вибираєте Інтернет?
20. Чи відчуваєте депресію, пригніченість або нервозність, будучи поза мережею і відзначаєте, що цей стан проходить, як тільки ви опиняєтесь в онлайні?
21. Чи відчуваєте Ви ейфорію, пожвавлення, збудження, перебуваючи за комп'ютером?
22. Чи потрібна Вам проводити все більше часу за комп'ютером, щоб отримати ті ж відчуття?
23. Чи відчуваєте ви порожнечу, депресію, роздратування, будучи не за комп'ютером?
24. Чи траплялося Вам нехтувати важливими справами, в той час як Ви були зайняті за комп'ютером, але не роботою?
25. Чи проводите Ви в мережі більше 3-х годин на день?

26. Чи вважаєте Ви, що з людиною легше спілкуватися «он-лайн», ніж особисто?
27. Чи говорили Вам друзі або члени сім'ї, що Ви занадто багато часу проводите «он-лайн»?
30. Чи заважає Вашому навчанню кількість часу, що проводиться в мережі?
31. Чи бувало таке, що Ваші спроби обмежити час, проведений в мережі, виявлялися безуспішними?
32. Чи буває так, що Ваші пальці втомлюються від роботи на клавіатурі або від клацання кнопкою миші?
33. Чи траплялося Вам брехати на питання про кількість часу, що проводиться в мережі?
34. Чи був у Вас хоч раз «синдром карпального каналу» (оніміння і болі в кисті руки)?
35. Чи бувають у Вас болі в спині частіше 1-го разу в тиждень?
36. Чи буває у Вас відчуття сухості в очах?
37. Чи збільшується час, проведений Вами в мережі?
38. Чи траплялося Вам нехтувати прийомом їжі або їсте прямо за комп'ютером, щоб залишитися в мережі?
39. Чи траплялося Вам нехтувати особистою гігієною, наприклад, умиванням, причісуванням і т.п., щоб провести цей час за комп'ютером?
40. Чи з'явилися у Вас порушення сну і / або змінився режим сну з тих пір, як Ви стали використовувати комп'ютером щодня?

Результати:

- 20-49 балів – Ви впевнений користувач Інтернету. Можете подорожувати по мережі скільки завгодно довго, тому що вмієте контролювати себе.
- 50-79 балів – у Вас деякі проблеми, пов'язані з надмірним захопленням Інтернетом. Якщо Ви не звернете на них увагу зараз, надалі вони можуть заповнити всю Ваше життя.
- 80-100 балів – використання Інтернету викликає значні проблеми у Вашому житті. Потрібна допомога фахівця.

Додаток К

Опитувальник виявлення схильності до залежної поведінки В.Ю.

Зав'ялова

1. Чи виявляє підліток низьку стійкість до психічних перевантажень і стресів?
2. Чи виявляє часто невпевненість у собі і має низьку самооцінку?
3. Чи відчуває труднощі у спілкуванні з однолітками на вулиці?
4. Чи тривожний, напружений в спілкуванні в навчальному закладі?
5. Чи прагне до отримання нових відчуттів, задоволень швидше і будь-яким шляхом?
6. Чи залежить від своїх друзів, чи легко підпорядковується думці знайомих, чи готовий наслідувати способи життя приятелів?
7. Чи має відхилення в поведінці, викликані травмами головного мозку, інфекціями або вродженими захворюваннями (у тому числі пов'язаними з мозковою патологією)?
8. Чи властиві йому непереносимість конфліктів, прагнення піти в ілюзорний світ благополуччя?
9. Чи обтяжена спадковість наркоманіями чи алкоголізмом?

Обробка результатів тесту:

Відповідь «так» на запитання № 1, 2, 3, 4 – по 5 балів.

Відповідь «так» на запитання № 6, 8 – по 10 балів.

Відповідь «так» на запитання № 5, 7, 9 – по 15 балів.

Якщо в результаті набрано:

0-15 балів – підліток не входить до групи ризику.

15-30 балів – середня ймовірність схильності, потрібна підвищена увага.

Понад 30 балів – підліток знаходиться в групі ризику і схильний до залежного поведінки.

Додаток Л

Доценко С. О. Онлайн-безпека учасників освітнього процесу в умовах дистанційного і змішаного навчання : навч.-метод. посіб./С. О. Доценко, В. В. Ворожбіт-Горбатюк, Т. М. Собченко. Харків : Вид-во «Ранок», 2021. 192 с.

Тест на виявлення інтернет-залежності дітей (за С. Кулаковим)

Інструкція.

Оцініть кожен вислів за п'ятибальною шкалою: 1 — дуже рідко, 2 — іноді, 3 — часто, 4 — дуже часто, 5 — завжди.

1. Як часто Ваша дитина порушує тимчасові рамки, встановлені Вами для користування мережею?
2. Як часто Ваша дитина забуває про свої домашні обов'язки для того, щоб провести більше часу в мережі?
3. Як часто Ваша дитина бажає проводити час у мережі замість того, щоб провести його в колі сім'ї?
4. Як часто Ваша дитина формує нові відносини з друзями по мережі?
5. Як часто Ви скаржитеся на кількість часу, що проводиться Вашою дитиною в мережі?
6. Як часто навчання Вашої дитини страждає через кількість часу, проведеного нею в мережі?
7. Як часто Ваша дитина перевіряє електронну пошту, перш ніж зайнятися чимось іншим?
8. Як часто Ваша дитина віддає перевагу спілкуванню в мережі?
9. Як часто Ваша дитина чинить опір, коли Ви запитуєте про те, що вона робить в інтернеті?
10. Як часто Ви помічали, що Ваша дитина виходить у мережу проти

Вашої волі?

11. Як часто Ваша дитина проводить час у своїй кімнаті, граючи за комп'ютером?
12. Як часто Ваша дитина отримує дивні дзвінки від віртуальних друзів?
13. Як часто Ваша дитина реагує агресивно чи кричить, дратується, якщо її потурбували з приводу перебування в мережі?
14. Як часто Ваша дитина виглядає більш стомленою, ніж коли не було інтернету?
15. Як часто Ваша дитина виглядає закритою, зануреною в себе, коли знаходиться поза мережею?
16. Як часто Ваша дитина лається й гнівається, коли Ви робите зауваження з приводу часу, проведеного в мережі?
17. Як часто Ваша дитина замінює улюблене заняття, хобі на інтернет розваги?
18. Як часто Ваша дитина стає агресивною, коли Ви накладаєте обмеження на час, який вона проводить у мережі?
19. Як часто Ваша дитина бажає замість прогулянок із друзями проводити час у мережі?
20. Як часто Ви помічаєте в дитини пригніченість, поганий настрій, нервування, коли вона знаходиться поза мережею, а після повернення в мережу все це зникає?

Якщо сума балів 50–79, батькам потрібно усвідомлювати серйозний вплив інтернету на життя дитини та всієї родини.

Якщо сума балів 80 і вище, у дитини є висока інтернет-залежність і їй потрібна допомога фахівця.

Додаток М

Ткачук Х. М. Соціально-педагогічна профілактика підліткового кібербулінгу:
умови та реалії здійснення

АНКЕТА

1. Чи зазнавав ти цькування в соціальних мережах?
 - так
 - ні
2. Якщо зазнавав, то якого?
 - Морального
 - Сексуальних домагань
 - Створення сторінки з твоїми даними
 - Розповсюдження інформації про тебе
 - Погрози
 - Інше
3. Чи знаєш ти про випадки кібербулінгу, які трапилися з твоїми друзями?
 - так
 - ні
4. Чи спостерігається явище насильства у твоїй школі?
 - Так
 - Ні
5. Хто найчастіше є агресором у віртуальному світі?
 - Однолітки
 - Старшокласники
 - Хтось із знайомих
 - Незнайомці
 - Старші люди
 - Друзі

6. Причини агресії, через які деякі учні стають жертвами знущань?

- Зовнішній вигляд
- Фізичні обмеження
- Поведінка людини
- Само провокування агресії
- Національність, раса
- Матеріальний статус
- Інший варіант

7. Чи зверталися ви за допомогою у випадках онлайн-цькувань (і до кого саме)?

- Не звертався
- Звертався до батьків
- Звертався до друзів
- Звертався до вчителів
- Звертався до соціального педагога чи психолога

8. Як вчителі реагують на такі випадки?

- Не звертають уваги на такі випадки
- Відкладають вирішення проблем на самих учнів
- Втручаються і намагаються вирішити проблему

9. Як батьки реагують на твої проблеми ?

- Не звертають уваги
- Відкладають вирішення проблеми на тебе
- Допомагають у вирішенні
- Вирішують проблему за тебе

10. Чи знаєш ти правила користування Інтернетом?

- Так
- Ні

11. Чи обговорюєте ви вдома питання щодо соціальних мереж?

- Так

- Ні

12. Чи цікавляться батьки тим, чим ти займаєшся в Інтернеті?

- Так

- Ні

13. Чи намагався ти коли-небудь зашкодити комусь у просторі Інтернету?

- Так

- Ні

14. Чи хотів би ти дізнатися більше про те, як вберегти себе від кібербулінгу?

- Так

- Ні

Додаток Н

Воронцова Т.В., Пономаренко В.С. та інші. Вчимося жити разом. Посібник для вчителя з розвитку соціальних навичок у курсі «Основи здоров'я» (основна і старша школа): Київ: Видавництво «Алатон», 2016. 376 с.

Тест «Інтернет: жертва, свідок, агресор?»

1. Чи користуєтеся ви комп'ютером, мобільним телефоном або граєте у відеоігри в Інтернеті?
 2. Чи користуєтеся ви соціальними мережами?
 3. Чи доводилося вам бачити онлайн-групу (спільноту), веб-сторінку, інтернет-відео або опитування, які б висміювали конкретну особу?
 4. Чи були ви свідком онлайн-гри, чату або дискусії, де виявлялися б нападки чи жорстокість щодо конкретної особи?
 5. Чи створювали ви фальшивий профіль або навмисно приховували своє ім'я в мережі?
 6. Чи надсилали якісь повідомлення, використовуючи чужий телефон чи акаунт у мережі?
 7. Чи пересилали листа, повідомлення в чаті або фотографію без дозволу їх оригінального адресанта?
 8. Чи розміщували он-лайн фото або відео людей без їхнього дозволу?
- Підрахуйте відповіді ТАК і НІ.

Ключ до тесту:

Якщо ви відповіли «ТАК» на запитання 1—2 — ви потенційна жертва кібербулінгу.

Якщо ви відповіли «ТАК» на запитання 3—4 — ви були свідком кібербулінгу.

Якщо ви відповіли «ТАК» на запитання 5—8 — ваша поведінка могла призвести до кібербулінгу.

3.1. Анкета вивчення стану сформованості медіаграмотності майбутніх вчителів

Я в інформаційному світі

Шановні студенти! Подумайте над поданими нижче питаннями. Опитування анонімне, намачайтесь будь ласка бути якомога точнішими у відповідях. Оберіть одну або кілька відповідей.

1. Ви зареєстровані в соціальних мережах.
Так Ні

2. Якщо Ваша відповідь в першому запитанні "так", вкажіть будь ласка в яких мережах зареєстровані

Друзі	Instagram	LinkedIn
Life	Google +	MySpace
UkrOpen	FamalyUA	Viber
Українці	Сусіди	WhatsApp
Ukrface	Telegram	Pinterest
Facebook	YouTube	Skype
Twitter	Мій Світ	Інше

3. Скільки часу, на Вашу думку, Ви проводите в соціальних мережах?

4. З яким(и) твердженням(и) Ви погоджуєтесь: соціальні мережі ...
а) створені для спілкування
б) прагнуть усіма можливостями утримувати вашу увагу в власних цілях
в) спрямовані на те, щоб користувач проводив якомога більше часу в мережі
г) ґрунтуються на алгоритмах, які вивчають мої інтереси і можуть керувати моєю увагою
д) містять персоналізовану стрічку новин, яка керує моєю увагою
е) контент корисної інформації, корисних зв'язків
ж) можливість відчувати себе не самотнім
з) корисна можливість безцільно повести час
и) інше:

5. Контент моєї стрічки новин соціальної мережі у більшості

- а) розважає
б) інформує
в) розвиває
г) впливає у власних силах
д) викликає заздрість
е) підвищує власну значущість
ж) обурює
з) інше

13. Як ви розумієте сутність поняття «медіа грамотність»?

14. Які структурні компоненти можна виділити в структурі медіаграмотності?

15. Чи важлива спеціальна виховна робота з медіаграмотності для учнів?

так
ні
не знаю

16. Ви граєте в комп'ютерні ігри?

так
ні

17. Якщо граєте, то ця гра ...

шутер	головоломка
стратегічна гра	перегонки
симулятор	інше
пригоди	

18. Булінг - це ...

комп'ютерна гра
Інтернет вірус
цитування, форма агресії

19. Чи є в Вашому оточенні люди, які здійснюють фізичний чи психологічний тиск на Вас?

так ні

20. Є в вашому оточенні люди з якими Ви можете поділитись проблемами цитування з боку інших людей?

- а) так, батьки
б) так, одногрупники
в) так, друзі
г) ні, не маю
д) інше

21. Дата Вашого народження

22. Ваша стать

жіноча
чоловіча

6. Тематика вашої стрічки новин в соціальній мережі

- а) повністю мене задовольняє
б) хотілось би дещо змінити
в) я знаю як формувати тематику стрічки новин
г) у більшості мені не подобається
д) інше

7. Які емоції ви відчуваєте коли бачите іконку соціальної мережі

радість, бажання скоріше відкрити сум	сором страх людяга розчарування	безпека байдужість інше

8. Оцініть від 1 до 10 наскільки Ваш образ в соціальній мережі співпадає з реальним *
1 2 3 4 5 6 7 8 9 10

9. Соціальне схвалення в мережі для нас важливе?

- а) так, я чекаю позитивні лайки до моїх постів
б) моя діяльність в соціальних мережах не визначається лайками друзів
в) пишу оскільки не можу не писати, незалежно від якості і кількості оцінок
г) негативні реакції на мої пости, фото викликають моє незадоволення в соціальних мережах
д) не створюю пости тому не залежу від сторонньої думки
е) інше

10. Чи бувало з Вами так, що після перегляду стрічки новин Вам здавалось, що ваше життя не таке цікаве

Так Ні

11. Продовж речення "Я зазвичай ..."

- а) підписуюсь лише на корисні для мене спільноти, сторінки
б) вважаво ставлю кожен лайк
в) видаляю людей які пишуть "інформаційне сміття"
г) додаю друзів дуже уважно і обережно
д) не аналізуючи, легко лайкаю пости
е) додаю у друзі усіх хто надсилає запит
ж) коли ставлю лайк, усвідомлюю що мережа буде додавати схожий контент
з) використовую режим браузера інкогніто, коли мої запити можуть додати до стрічки новин нецікавий контент
и) мало чому вірю, перевіряю інформацію в різних джерелах

12. Чи будете Ви користуватись соціальними мережами, якщо вони стануть не безкоштовними?

- а) так, не залежно від ціни
б) так, за адекватну ціну
в) ні, не буду оплачувати
г) важко відповісти
д) ні

Додаток Р

Таблиця самооцінки соціального педагога щодо
 базових компетенцій безпечної поведінки в Інтернеті

Базова компетенція безпечної поведінки в Інтернеті	Оцініть себе за шкалою від 1 до 5: 1 – я не компетентна(ий) 5 – я компетентна(ий)	Що мені необхідно розвинути? Чому навчитись?	Коли я планую це робити?
Розуміння застосування поняття «прав людини онлайн»			
Електронна участь			
Збереження здоров'я під час роботи з цифровими пристроями			
Звернення по допомогу та захист			

Додаток С

Анкета «Нетикет - кодекс поведінки в Інтернеті»

1. Щоб сісти за комп'ютер треба

_____.

2. Тримай свій пароль в

_____.

3. Не можна відкривати повідомлення від

_____.

4. Про проблеми повідомляй

_____.

5. В Інтернеті ніколи не повідомляй

_____.

6. Розміщувати в Інтернеті чужі малюнки без дозволу

_____.

7. З батьками обговорюй, які веб-сайти

_____.

8. За цілий день біля комп'ютера можна знаходитись

_____.

Додаток Т

Опитувальник «Інформованість про Інтернет»

Шановний учню/ученице! Пропонуємо тобі дати відповіді на наступні відкриті питання.

1. Що таке Інтернет?
2. Для чого використовують Інтернет?
3. Яка користь від Інтернету?
4. Яка шкідливість Інтернету?
5. Хто вам розповідає про Інтернет? (Його переваги, ризики, можливості тощо).
6. Чи хотіли б ви більше дізнатися про шляхи використання Інтернету?

Анкета «Моє дозвілля»

Шановний учню/ученице! Пропонуємо тобі дати відповіді на питання. Необхідно поставити плюстик/галочку біля твердження, яке тобі підходить, а на останнє питання дати розгорнуту відповідь.

У свій вільний час я займаюся такими видами діяльності:

1. Гуляю з друзями, однокласниками.
2. Спілкуюся в соціальних мережах.
3. «Зависаю» в Інтернеті.
4. Читаю художню літературу.
5. Граю в комп'ютерні ігри.
6. Дивлюся телебачення
7. Слухаю музику.
8. Відвідую гурток/секцію.
9. Самостійно займаюся творчою діяльністю (малюю, створюю вироби (прикраси, ляльки, поробки тощо)).

10. Катаюся на велосипеді, скеті, роликах.

11. Якщо є те, чим ти займаєшся і воно не перераховане вище вкажи

12. Напиши чим би ти хотів займатися і як проводити своє дозвілля

Дякую за співпрацю!